

DET KONGELIGE
MILJØVERNDEPARTEMENT

Rundskriv

Kommunene
Fylkeskommunene
Fylkesmennene

Nr.
T-3/07

Vår ref

Dato
28.juni 2007

OM LOV OM FRILUFTSLIVET AV 28. JUNI 1957 NR. 16

Innhold

1 Innledning

2 Allemannsretten, frilufslovens formål og krav til ferdselskultur

- 2.1 Allemannsretten
- 2.2 Frilufslovens formål
- 2.3 Krav til ferdselskultur

3 Ferdseksretten

- 3.1 Innmark og utmark
- 3.2 Ulike typer ferdsel
 - 3.2.1 Ferdsel til fots
 - 3.2.2 Sykling
 - 3.2.3 Riding og annen bruk av hest
 - 3.2.4 Bruk av hundespenn, kjelke og spark
 - 3.2.5 Ferdsel med motorkjøretøy
 - 3.2.6 Spesielt om bobiler og campingvogner

4 Rett til opphold

4.1 Rasting

4.2 Telting

5 Ferdsel og opphold på sjøen og i vassdrag

5.1 Ferdsel til sjøs

5.2 Ferdsel i vassdrag

5.3 Landsetting og fortøyning av båt

5.4 Bading

6 Rett til høsting

6.1 Plukking av blomster, bær og sopp

6.2 Sanking av stein, mose og ved

6.3 Jakt og fiske

7 Innskrenkninger i ferdselsretten

7.1 Nærmere om ferdselskultur og eierens bortvisningsrett

7.2 Organisert og kommersiell ferdsel

7.3 Ulovlige stengsler og forbudsskilt

7.4 Betaling i forbindelse med friluftsliv

7.5 Atferdsregler

7.6 Sperring og innløsning

7.7 Begrensinger i medhold av andre lover

8 Områder for friluftsliv

8.1 Sikring av friluftsområder

8.2 Friluftsmark

8.3 Tiltak for å lette ferdselen

9 Friluftslivsforvaltningens organer og funksjoner

9.1 Friluftslivsorganene

9.2 Arbeidsoppgavene

9.3 Regler om saksbehandling

9.4 Uttalelse om tvilsspørsmål

9.5 Forskrifter

10 Håndheving

10.1 Straff

10.2 Fjerning av ulovlige innretninger

10.3 Oppsyn

10.4 Erstatning

Vedlegg: Lov om friluftslivet av 28. juni 1957 nr. 16

1 Innledning

Lov av 28. juni 1957 nr. 16 trådte i kraft 1. juli 1957. Loven er endret flere ganger, bl.a. ved lov av 21. juni 1996 nr. 37. Loven følger som *vedlegg* bakerst i rundskrivet.

Dette rundskrivet *erstatte* og opphever Miljøverndepartementets tidligere rundskriv T-6/97 Om lov om friluftslivet. Samfunnsutviklingen har gitt behov for en oppdatert veiledning på dette området, og da særlig i forhold til friluftsliv i strandsonen.

Rundskrivet gir en samlet informasjon og veiledning om tolking og anvendelse av frilufslovens regler i praksis, rettet mot de myndigheter som har et ansvar for å ivareta og fremme friluftslivsinteressene. Det tar sikte på å kunne styrke forståelsen av frilufsloven og dens nære sammenheng med praktiseringen av andre lover.

Ved utarbeiding av rundskrivet har Miljøverndepartementet hatt bistand fra Direktoratet for naturforvaltning og andre fagmyndigheter, juridisk ekspertise og friluftslivsorganisasjoner. Det bygger i hovedsak på forarbeider til lov og lovendringer, tidligere rundskriv T-981 og T-6/97, uttalelser og annen veiledning fra Miljøverndepartementet og Direktoratet for naturforvaltning, dommer, ombudsmannsuttalelser og annet tilgjengelig materiale.

Et viktig siktemål med rundskrivet er å få frilufsloven til å fungere best mulig i praksis. Det er særlig viktig at eventuelle konflikter som kan oppstå i forhold mellom grunneiere, annen hjemlet eiendomsbruk og allmenne friluftslivsaktiviteter lar seg løse på en tilfredsstillende måte. Samtidig er det svært viktig at frilufslovens formål ivaretas samfunnspolitisk gjennom praktiseringen av andre lover, særlig plan- og bygningsloven, for å kunne gi friluftslivets naturgrunnlag tilstrekkelig beskyttelse og vern.

Etter utgivelsen av forrige rundskriv i 1997 har særlig utviklingen i strandsonen ved sjøen medført langt flere konflikter enn tidligere. Konfliktene har i hovedsak hatt to ulike problemstillinger i relasjon til frilufslovens formål:

- nedbygging, dvs utbygging i forhold til vern av friluftslivets naturgrunnlag, og
- allmenn ferdsel og opphold i forhold til privatlivets fred ved hus og hytter.

Det har lenge vært bred politisk enighet om at det er viktig å unngå bygging nærmest sjøen for å sikre de viktige interessene som knytter seg til strandsonen. Det gjelder blant annet god tilgjengelighet for allmenn ferdsel og friluftsliv, naturens mangfold, landskap og kulturminner.

Etter 1999 har alle regjeringer fokusert på dette, og på ulike måter oppfordret til en streng praksis ved behandlingen av plansaker og dispensasjoner i 100-metersbeltet langs sjøen.

Stengsler som hindrer ferdsel langs sjøen, og tiltak for å få kartlagt ulovlige stengsler og få ryddet opp i dette, har i ulik grad også vært fokusert. Samtidig har det vært generell enighet om betydningen av å sikre og tilrettelegge attraktive friluftsområder i strandsonen.

Problemstillingene er nå særlig fokusert i St. meld. nr 26 (2006-2007), kap 5.3.8 om en tydeligere og mer langsiktig strandsonopolitikk, bl. a. slik:

- Strengere strandsonevern i områder med sterk konkurranse om arealbruken, geografisk differensierte retningslinjer.
- Kommuner, fylkeskommuner og fylkesmenn må føre streng praksis ved behandlingen av plansaker og dispensasjoner i 100-metersbeltet.
- Planer for ny utbygging skal særlig vektlegge tilrettelegging for allmennhetens bruk og tilgjengelighet til strandsonen.
- Departementets avgjørelser i innsigelsessaker gir klart signal om en streng praksis.
- Ulovlige stengsler langs sjøen er stadig et problem, og kommunene må fortsette oppryddingsarbeidet.
- Ordning med juridisk bistand til kommunene i arbeidet med strandsoneforvaltningen videreføres.
- Arbeidet med å sikre, tilrettelegge og forvalte nye friluftsområder fortsetter.

St. meld. nr. 26 (2006-2007) gir en samlet fremstilling av Regjeringens miljøpolitikk, der tiltak for å ivareta og fremme friluftsliv presenteres i helhetlig sammenheng med bl. a. verdiskaping (kapittel 3), utvikling av en bærekraftig areal- og transportpolitikk (kapittel 5) og bevaring av naturens mangfold og friluftsliv (kapittel 6).

Miljøpolitikken er viktig for å synliggjøre og styrke forståelsen og betydningen av friluftslivets juridiske grunnlag, herunder hvilken betydning friluftslovens formål må gis for samfunnets utvikling.

Utover problemene i strandsonen ved sjøen er det mange likende konfliktsituasjoner som må forebygges og unngås i relasjon til hyttebygging i fjellet og langs innsjøer og vassdrag, og når det gjelder sikring og bevaring av grønnstruktur og bymarker i og ved voksende byer og tettsteder.

Rundskrivet tar for seg betydningen av juridiske avklaringer og utdypninger som har skjedd gjennom senere års rettsavgjørelser og i samarbeidsrelasjoner med kommunene knyttet til juridisk bistand.

Det er av særlig prinsipiell betydning at Høyesterett i flere saker tydelig legger til grunn at friluftsloven må tolkes dynamisk i tråd med samfunnsutviklingen.

Den faglige kompetansen knyttet til allemannsretten, friluftsloven og helhetlige tiltak for å fremme friluftslivformål gjennom ulike virkemidler er styrket det siste 10-året.

Det er utgitt mange veiledende publikasjoner og håndbøker m.v. om natur- og friluftslivsforvaltningen og om utfordringene i strandsonen, se særlig Direktoratet for naturforvaltnings nettsider, www.dirnat.no. Direktoratet forestår også ordningen med gratis juridisk bistand til kommunene i arbeidet med strandsoneforvaltningen.

Henvendelser vedrørende rundskrivet og reglene om friluftslivet rettes fortrinnsvis til kommunen, fylkesmannen eller *Direktoratet for naturforvaltning* (Tungasletta 2, 7485 Trondheim, tlf. 73 58 05 00).

Informasjon om friluftsliv formidles også av flere departementer, se www.regjeringen.no. Miljøverndepartementet har egne nettportaler om bl. a. planlegging, og miljøutfordringene presenteres også bredt på Miljøstatus for Norge, se www.miljostatus.no.

Organisasjoner som arbeider for å fremme et aktivt friluftsliv eller interesser av betydning for dette har også verdifull kompetanse om allemannsretten og friluftsliv, og formidler veiledende informasjon. Organisasjonene er viktige aktører og ressurser som bidrar betydelig i samarbeid med myndighetene. Noen viktige nettsteder er:

FRIFO – Friluftslivets fellesorganisasjon: www.frifo.no
FL – Friluftsrådernes landsforbund: www.friluftsrad.no
Norges skogeierforbund: www.skog.no
Norges bondelag: www.bondelaget.no

2 Allemannsretten, friluftslovens formål og krav til ferdskultur

2.1 Allemannsretten

Allemannsretten er et begrep som brukes til å betegne den rett alle og enhver har til ferdsel, opphold og aktivitet i naturen - uavhengig av eiendomsforhold. Før friluftsloven kom i 1957, og reglene fikk lovs form, fulgte omtrent den samme adgang til bruk av naturen av gammel sedvanerett. Når de gamle reglene ble nedskrevet, ble det foretatt en grundig avveining av allmennhetens og grunneierens interesser.

Friluftsliv og ferdsel i skog, mark og fjell er en utbredt fritidsaktivitet i Norge, og allemannsretten er en viktig forutsetning for friluftslivet. I tillegg understøtter mange tiltak den allmenne ferdskulturen på en god måte, som tilrettelagte friluftslivsområder, enkle overnattingstilbud på turisthytter og kystledshytter, og en bredt organisert adgang til fiske- og jaktkortområder.

Deltakelsen i friluftsliv har vært relativt stabil i de siste 30 årene, og har økt om lag 5 prosentpoeng blant voksne som deltar. De mest vanlige aktivitetene er fotturer og skiturer i skog og fjell, badeliv og båtliv ved sjøen, sykkelturet, fritidsfiske og bær- og soppturer. Friluftslivet er etter hvert blitt mer mangfoldig, og nye aktiviteter har kommet til. Aktivitetsnivået blant barn er jevnt høyt. Ungdom deltar nå mindre i tradisjonelle aktiviteter, men preger gjerne nye former for friluftsliv, slik som terrengsykling og frikjøring på snøbrett og ski.

Likevel står vi foran en rekke utfordringer når det gjelder allemannsretten i årene framover. I strandsonen og i fjellet fører uheldig utbygging mange steder til knapphet på tilgjengelig utmarksnatur. Turisme og næringsutvikling kan føre til sterk økonomisk utnyttelse av utmarka og betydelig organisert ferdsel. Nye former for friluftsliv og bruk av natur kan gi konflikter og skade på naturen. Ulovlig motorferdsel skaper fortsatt betydelige problemer og reduserer naturopplevelsene for friluftslivet. Samlet krever dette at vi vier allemannsretten økt oppmerksomhet.

Gjennom de tematiske kampanjeårene Friluftslivets år 1993, Naturvernåret 1995, Fjellenes år 2002 og det nye Friluftslivets år 2005 ble fokus spesielt rettet på allemannsretten.

Miljøverndepartementet ser det som viktig å følge nøye med i utviklingen i forhold til allemannsretten, slik at denne kulturarven og grunnleggende rettigheten tas vare på og friluftslivets naturgrunnlag beskyttes. Allemannsretten er en umistelig verdi og et gratis gode for alle, som alle nivåer i forvaltningen og de frivillige organisasjonene sammen må hegne om. Innenfor et økologisk bærekraftig samfunn har allemannsretten en sentral plass.

Friluftsloven har vært rettesnor for dette arbeidet gjennom 50 år. Vi må fortsatt slå ring om loven med fokus på utfordringene, og synliggjøre at vi vil fremme og styrke det holdningskapende, aktivitetsfremmende og juridiske grunnlaget for friluftsliv.

2.2 Friluftslovens formål

Behovet for å presisere lovens formål ble reist under forberedelsene til lovendring på 90-tallet. Formålsparagrafen (§ 1) ble vedtatt 21. juni 1996 og lyder slik:

«Formålet med denne loven er å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre almenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes.»

Formålsparagrafen er av prinsipiell interesse og har betydning i forbindelse med anvendelsen av friluftslovens bestemmelser i praksis. Den danner bakgrunn for vurderingen av tvils- spørsmål om hvordan loven skal forstås og tolkes i konkrete tilfeller.

Formålsparagrafen nedfeller de viktige og grunnleggende prinsipper for friluftslivet i Norge. Paragrafen er kortfattet, men formuleringen favner vidt, slik at den dekker både beskyttelse av selve allemannsretten og vern av naturgrunnlaget, herunder arbeidet med å sikre områder for friluftsliv.

Det er først presisert at friluftslivets naturgrunnlag må vernes. At det finnes tilgjengelige, naturpregede arealer er den grunnleggende forutsetning for friluftslivet og allemannsretten. Hensynet til miljøet framgår direkte av friluftsloven.

Formålsparagrafen viser dernest til hovedfundamentet i friluftsloven, som er prinsippet om allemannsretten - allmennhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen skal sikres. Det nærmere innhold i denne retten framgår av de enkelte bestemmelsene i friluftslovens kapittel I og II. Her trekkes blant annet grensen mellom allmennhetens rett og grunneierens rett.

Det framgår av formålsparagrafen at hensikten med å verne naturgrunnlaget og sikre allemannsretten er å bevare og fremme muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet. Formuleringen samsvarer med hovedmålsettingen for friluftslivspolitikken, slik den bl.a. ble nedfelt i St. meld. nr. 40 (1986-87) Om friluftsliv og St. meld. nr. 39 (2000-2001) Friluftsliv - Ein veg til høgare livskvalitet. Formålet er offensivt og framtidrettet, jf ordet «fremmes».

Det er det miljøvennlige friluftslivet loven skal beskytte. Også i forbindelse med friluftslivsaktiviteter må det tas hensyn til miljøet. Heri ligger at det skal tas hensyn til selve naturgrunnlaget og til naturmiljøet i videre forstand.

Hensynet til bevaring av naturens mangfold er viktig. Friluftslivet må drives innenfor de rammer som fastlegges i samsvar med prinsipper om bærekraftig samfunnsutvikling. Hensynet til felles samfunnsverdier som kulturminner og kulturmiljøer er også viktig, de er unike og uerstattelige kilder til kunnskap og opplevelser. Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng, f.eks. i et kulturlandskap.

Friluftsløven har som intensjon å fremme miljøvennlig, mangfoldig og gjensidig tolerant sambruk av norsk natur. Friluftslivet skal ta hensyn til næringsbruk av utmark, som skogbruk, reindrift og annen utmarksnæring.

2.3 Krav til ferdselskultur

Friluftsløvens ferdselsregler regulerer forholdet mellom friluftslivsutøvere og grunneiere. Retten til fri ferdsel i norsk natur er ikke en frihet uten grenser. De enkelte bestemmelser i friluftsløven gir begrensninger, f. eks. § 2 om at ferdsel til fots bare er tillatt når det skjer hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet.

§ 11 første ledd gir i tillegg en generell bestemmelse om ferdselskultur, som gjelder for alle typer ferdsel og opphold i naturen. Det stilles krav om at man ved ferdsel eller opphold på «annen manns grunn eller sjøen utenfor» skal opptre hensynsfullt og varsomt, slik at det ikke voldes skade eller ulempe for grunneier, bruker eller andre (f.eks. andre friluftsfolk, naboer eller særlige rettighetshavere).

Hensynet til miljøet ble uttrykkelig presisert i § 11 ved endringen av friluftsløven i 1996. Friluftslivets verdi består nettopp i muligheten til å oppleve naturforhold og miljøverdier i god tilstand, mest mulig intakt, og det er derfor viktig at miljøhensyn tas også i forbindelse med friluftslivsaktiviteter. Uttrykket «miljøet» favner vidt. Det omfatter ikke bare selve naturgrunnet med planter og dyr, men også andre miljøverdier som ren luft, rent vann og rent landskap, foruten stillhet og ro. Hensynet til bevaring av naturens mangfold gjelder så langt mulig all virksomhet og aktivitet. Kulturminner utgjør også viktige miljøverdier som ikke må skades.

Det er viktig å skape praktisk forståelse av rammene for utøvelse av allemannsretten. Brosjyren "Allemannsretten fra hav til himmel" utgitt av DN gir praktisk informasjon om dette, se www.dirnat.no.

Mange kommuner, fylker og organisasjoner har også nettsider og annen informasjon som veileder om friluftsliv og allemannsrett.

De konkrete krav til god ferdsel samsvarer i korthet med høflighet og sunn fornuft.

Viktige eksempler på hensyn og begrensninger er:

- Ta avfall med deg dit det skal - forsøpling skal ikke forekomme.
- Skogplanter, ungsog og trær må ikke skades med bevisst, aktivt forsett.
- Ikke forstyrre dyr og fugl med forsett, særlig yngletiden krever aktsomhet.
- Svaberg skal ikke ødelegges ved bålrensning eller bruk av grill.
- Sykling og riding krever særlig aktsomhet for å unngå ulemper eller skader.
- Musikkanslegg m.v. må ikke støye til åpenbar ulempe eller fortrensning for andre.
- Gjerdegrinder lukkes slik at ikke dyr på beite kan rømme eller bli skadet.
- Hund holdes under kontroll for at ikke folk, husdyr eller vilt skremmes eller skades.

Tilsvarende aktsomhetsregler finnes også i andre lover, jfr nedenfor under 7.7.

Økt omfang av aktiviteter med potensiale for konflikter, ulemper og skader, for eksempel ridevirksomhet eller andre utstyrskrevede aktiviteter, medfører at aktsomhetsbestemmelsen i § 11 og de plikter og det ansvar som følger med allemannsretten er blitt stadig viktigere. Kravet til ferdselskultur er nærmere omtalt nedenfor under 7.

3 Ferdselsretten

3.1 Innmark og utmark

De tradisjonelle begrepene innmark og utmark står svært sentralt i frilufsloven. Allmennhetens rett til ferdsel og opphold beror på om et areal er å anse som innmark eller utmark. Det er en langt videre adgang for allmennheten til bruk av utmark enn innmark. Hoveddelen av strand, berg, fjell, skog, hei, myr og vann er utmarksarealer. Det er derfor en svært viktig vurdering som her må gjøres. I de fleste situasjoner er vurderingen grei nok, men det kan også oppstå tvil.

Landbrukets typiske innmarksarealer gir svært sjelden problemer. For arealer som må anses "like med innmark" kan det derimot oppstå tvil, særlig i forhold til hus- og hyttetomter i strandsonen, jfr nedenfor.

Frilufslovens § 1a angir hva som er å anse som innmark og utmark. I paragrafens første ledd nevnes hva som reknes som innmark, mens det av annet ledd framgår at *andre arealer er utmark* etter loven. Oppregningen er ikke uttømmende. Spørsmålet om et areal er innmark eller utmark må avgjøres etter en skjønnsmessig vurdering i det enkelte tilfelle, der også lokale forhold kan få betydning.

Det har ingen betydning om grunnen er i offentlig eller privat eie. Det har prinsipielt heller ikke betydning hvilket formål grunnen har i kommunale arealplaner.

Om et gitt areal er innmark eller utmark skal etter regelen kunne vurderes ut fra synlige, faktiske forhold på stedet. Normalt vil det heller ikke være avgjørende om arealet er inngjerdet eller ikke, men inngjerding kan i noen situasjoner innebære at et område er underlagt bruk i særlig øyemed som utelukker allmenn ferdsel, jfr nedenfor.

Dersom det er tvil eller uenighet om et konkret areal er å anse som innmark eller utmark, kan det innhentes uttalelse fra kommunen om spørsmålet, jf frilufslovens § 20 bokstav a. Denne bestemmelsen er nærmere omtalt under 9.4 nedenfor.

Grensen mellom utmark og innmark er ofte grei også for hus- og hyttetomter. Det oppstår oftere tvil når marken omkring hus/hytter er opparbeidet på en slik måte at det er vanskelig å se, og dermed kunne vurdere, det som må være "like med innmark", til vern om privatlivets fred for eier/bruker. Spørsmålet om utmark eller innmark i slike situasjoner må også vurderes på bakgrunn av de rettslige standarder som er gitt i frilufsloven. Innholdet i de rettslige standardene vil endres over tid avhengig av samfunnsutvikling og vanlig eiendomsbruk.

Høyesterett har i tre saker siden 1998 (jfr nedenfor) tydelig lagt til grunn at frilufsloven, ut fra sitt formål og rettslige standardbegrep, må tolkes dynamisk i tråd med samfunnsutviklingen.

Om innmark/utmark ble det uttalt (jfr Rt-1998-1164):

”Faktiske endringer, for eksempel utbygging eller fraflytting, kan føre til at tidligere utmarksområder blir innmark og omvendt. Jeg ser heller ikke bort fra at vi i dag – i lys av den økte interesse for fritid og friluftaktiviteter – kan ha et noe annet syn på grensdragningen mellom inn- og utmark enn tidligere.”

Etter oppregningen i lovens § 1a første ledd reknes følgende arealer som innmark:

Gårdsplass

En gårdsplass er etter vanlig språkbruk den nærmeste plassen foran eller mellom hus. Begrepet knyttes gjerne til spredt bebyggelse, frittliggende gårdstun og setertun. Et gårdstun vil som regel omfatte bygninger for landbruksvirksomhet eller liknende. Det vil ofte gå vei gjennom gårdstun. Det er uten betydning om arealet er inngjerdet.

Hustomt

I friluftslovens forstand er ”hustomt” et rettslig standardbegrep knyttet til arealer omkring boliger og hytter som skal dekke vanlige behov for og krav på beskyttelse av privatlivets fred. Det er følgelig ingen fast arealgrense for hva som reknes for å være en hustomt i friluftslovens forstand.

Det beror på en konkret og samlet vurdering av relevante forhold knyttet til det enkelte tilfelle hvor grensen for hustomten som innmarksareal vil gå, jfr omtale nedenfor av ulike aktuelle forhold i denne forbindelse. Dersom det oppstår tvil, kan det som nevnt innhentes uttalelse fra kommunen etter lovens § 20 bokstav a.

Svært mange bebygde eiendommer er langt større enn det areal som vil være hustomt eller gårdsplass etter friluftsloven, både når det gjelder bebyggelse knyttet til landbruket, og spredtliggende enkelthus og hytter m.v. ellers.

En sone for privatliv vil også gjelde omkring hus eller hytte på svært små eiendommer, og da også f. eks. en punktfestet hytte (festerett uten tomtegrense).

Når det gjelder forholdene i strandsonen foreligger det to viktige dommer i Høyesterett som vurderer hustomt-begrepet i friluftsloven, ”Furumoa-dommen” (jfr Rt-1998-1164) og ”Hvaler-dommen” (jfr Rt-2005-805). Videre foreligger det en dom i Høyesterett om allmennhetens rett til bading (jfr Rt.2007-102) som også gjelder forståelsen av dette.

Furumoa-saken gjaldt ferdsel i strandsonen forbi en boligeiendom i Sandefjord. Eiendommen (13,5 dekar) var opparbeidet slik at det er lite av åpenbart utmarkspreg. Høyesterett uttalte her at innmarksdelen må begrenses til ”den mer private sonen rundt huset”. Dette ble ikke nærmere konkretisert, men belyser at utearealer tilknyttet bebygd eiendom kan ha et opparbeidet preg i noe større omfang enn det som beskyttes av friluftslovens hustomtbegrep. Følgelig vil ferdsel være tillatt på areal med slikt preg i strandsonen, når forholdene samlet vurdert er slik at hensynet til privatlivets fred nærmest boligen overholdes, jfr nærmere omtale nedenfor.

Hvaler-saken gjaldt saken allmenn ferdsel på en sti ca 20 meter fra en fritidsbolig og ca 7,5 meter fra et tilhørende anneks (tidligere sjøbod) i strandkanten. Her påpekte Høyesterett at ved fastleggelse av hustomt etter friluftsloven må det i tillegg til arealets størrelse blant annet tas hensyn til terrengforhold, arrondering og tomtens plassering. Ved avgrensningen fant Høyesterett imidlertid ikke grunnlag for noe prinsipielt skille mellom boliger for helårsbruk (fast bolig) og fritidsboliger.

Videre ble det påpekt at selv om man også for et anneks må regne med en viss privat sone, må denne være atskillig mindre enn for hovedhuset. Ut fra forholdene samlet vurdert falt da stien her utenfor hustombegrepet, og kan benyttes til allmenn ferdsel. Det var herunder også vurdert en alternativ sti, og stedlige forutsetninger knyttet til stiens etablering i 1966.

Som nevnt må det tas hensyn til terrengforhold, arrondering og tomtens plassering. Terrengforhold vil spille en viktig rolle i vurderingen av interessekonflikt mellom eierens behov for privatlivets fred og allmennhetens rett til ferdsel m.v. Er det en kolle, skrent eller tett vegetasjon mellom de arealer som benyttes av allmennheten og hus/hytte, vil avstand spille mindre rolle. Motsatt vil den spille større rolle i åpent landskap. Tomtens arrondering (form) og bebyggelsens karakter (bortsett fra boligens størrelse) vil spille en viss rolle, for eksempel om en bolig har terrasse og uteplass bare på en side. Det er da naturlig å holde mer avstand den veien. Dette ble også uttalt av Høyesterett i "Hvaler-dommen" i relasjon til annekset der:

"Ved vurderingen av hvordan hustomten rundt annekset skal avgrenses, må det også tillegges vekt at slik annekset er plassert og utformet, er den mer private sonen for dette rettet mot sjøen, og ikke mot stien."

Dersom tomten ligger slik at terrengforholdene i seg selv danner grense og skaper en naturlig privat sone (ut mot en bratt kant o. l.), vil også dette ha en viss betydning. Imidlertid kan bebyggelse også være plassert f. eks. i dalsøkk der allmennheten har behov for ferdsel, men har få praktiske alternativ utenom dalsøkket.

Dersom en bolig er svært stor slik at området omkring visuelt domineres av bygningen, får ikke dette som konsekvens at ferdselsretten begrenses mer enn vanlig. Dette ble påpekt i Høyesteretts dom 1. februar 2007 om allmennhetens rett til bading m. v. (jfr Rt.2007-102), der en fritidsbolig på 600 m² inkl terrasse lå om lag 50 meter fra en holme.

I "Hvaler-dommen" fra 2005 har Høyesterett en prinsipiell uttalelse av stor betydning for vurderingen av grensen mellom innmark og utmark i strandsonen langs sjøen:

"For allmennhetens behov for rekreasjon og friluftsliv står strandområder i en særstilling. Som følge av den store betydning slike områder har for allmennhetens friluftsliv må grunneiere som bygger i strandsonen, etter min mening finne seg i å få allmennheten tettere inn på seg enn det som gjelder i områder hvor allmennhetens behov for ferdsel er mindre."

Høyesterett framhevet i Hvaler-saken at denne prinsipielle forståelsen i særlig grad må gjelde for bygninger plassert direkte i strandkanten, som ble belyst under vurderingen av ferdsel nær tidligere sjøbod ombygd til anneks.

For fritidsboliger i strandsonen ved sjøen har det i økende grad skjedd slike ombygninger og bruksendringer, og mange nybygg eller erstatningsbygg er oppført som bl. a. kombinert sjøbod og anneks.

Dette innebærer at allmennhetens rettigheter når det gjelder forståelsen av hustomters omfang og avgrensning mot utmark og i forhold til ferdsel på stier, står særlig sterkt i strandsonen.

I ovennevnte sak fra 2007 om allmennhetens rett til bading (jfr Rt.2007-102), uttaler Høyesterett at den prinsipielle forståelsen som ble påpekt i Hvaler-dommen ikke bare får betydning for retten til ferdsel, men må også gjelde opphold, resting, bading m.v., jfr lovens § 8 og 9.

De tre nevnte dommene belyste også spørsmålet om betydningen av at allmennheten har alternative muligheter andre steder. Et slikt argument kan ikke avvises prinsipielt, og må vektlegges dersom en bruk som er til sjenanse for en annen bruk, fremstår som unødvendig eller sjikanøs. I de tre sakene fant ikke Høyesterett at det var grunn til å legge vekt på at det i nærheten var andre områder eller turstier tilgjengelige for allmennheten. I praksis vil det imidlertid kunne være en fordel å spre allmenn ferdsel på en naturlig måte nær bebyggelse og forebygge mot eventuell utilbørlig sjenanse for eksempel med skilt som viser ulike gode alternative turstier.

På mange eiendommer i strandsonen finnes brygger, molo, plattinger, flaggstang, gressplener, utespiseplass, utepeis, blomsterbed, privat opparbeidet sandstrand m.v. Spørsmålet er hvilken betydning dette vil ha for vurderingen av hustomt som innmark. På "Furumoa" var det anlagt flere installasjoner, og en molo med ei bru ut til et bebygget skjær ble her ansett som innmark. Høyesterett fant, som nevnt foran, likevel at dette ikke kunne føre til at hele eiendommen (ca 13,5 dekar) ble ansett som innmark. Selv om en opparbeidet privat stranddel var innmark, og det også var et nokså åpent areal, var det tilstrekkelig naturpreg ved stranden ellers, og tilstrekkelig avstand, til at situasjonen samlet vurdert innebar rett til hensynsfull ferdsel forbi langs sjøen, men ikke til opphold. Retten uttalte videre at det ved ferdsel her må vises særlig hensyn når eierne selv oppholder seg på opparbeidet strand og molo.

Brygger er ofte gjenstand for tvil i forhold til spørsmålet om utmark/innmark. Frilufsloven gir ingen direkte hjemmel til ferdsel eller opphold på private brygger. Det må imidlertid kunne legges til grunn at man kan passere over den del av en brygge i utmark som ligger på land, når dette ikke gir ulempe for eierens bruk. En slik forståelse framgår av Furumoa-dommen. For øvrig kan mur- og steinbrygger som ligger langs svaberg uten markert skille mot fjellet bak lett framstå som en helhet, og hvorvidt allmennheten da ferdes over eller rett bak en slik brygge har som regel liten betydning for eiers bruk.

Furumoa-saken tydeliggjør også flere andre momenter om hvilken vekt man skal tillegge ulike forhold knyttet særlig til hus- og hyttetomter, bl. a.:

- Et område som ellers er utmark blir ikke innmark fordi ferdsel ikke tidligere har vært praktisert. Ferdselsretten har vært - og er - tilstede så lenge området rettslig sett er å anse som utmark.
- Det er uten betydning at 6 måneders fristen for grunneier til å fjerne sjikanøse stengsler i den tidligere frilufslovens § 13, slik den lød før 21. juni 1996, ikke var overholdt.
- Allemannsrettene er del av gammel sedvanerett, og faller ikke bort selv om det ikke tidligere er reagert på overtredelse av disse. En grunneier får derfor ikke større rett til å ha et rettstridig stengsel selv om dette er satt opp lenge før frilufslovens ikrafttredelse. I hvert tilfelle som det reises spørsmål om må det foretas en konkret vurdering av om det foreligger ferdselsrett, oppholdsrett m.v.
- Frilufslovens § 2 første ledd, andre setning om "udyrkede, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område" er særlig myntet på landbruksarealer.
- Om eier oppholder seg mye på en strandeendom påvirker ikke forholdet mellom utmark og innmark, men stiller strengere krav til utøverne av allemannsretten (ferdselskultur).

- Høy grad av opparbeiding med brygge, båtslipp, flaggstang, utespiseplass m. v. har ikke særlig betydning. En samlet vurdering av avstand, innsyn og tomtestørrelse m.v. som nevnt ovenfor er det vesentlige for grensen mellom privatlivets fred og allmenn ferdsel.
- Det ble ikke tillagt vekt at strandsonen på eiendommen "Furumoa" var vanskelig tilgjengelig for allmennheten. Det var påvist passasjemuligheter i strandsonen.
- Det ble ikke tillagt vekt at allmennhetens ferdsel ville redusere eiendommens salgsverdi (som følge av eventuelle markedsbetraktninger).
- Et område går ikke over fra å være utmark til å være innmark fordi en antar at fremtidig ferdsel vil overskride det en eier må tåle i henhold til frilufslovens § 2 (hensynsfull og tilbørlig varsom ferdsel) eller § 11 (ferdselskultur og eierens bortvisningsrett).

Fritidseiendommer flest er bebodd kun korte perioder av året, og da gjerne i ferienesongene. Når de er åpenbart ubebodd, vil allmennheten ha større adgang til ferdsel nær, og i noen grad på, slike tomter. "Ubebodd" må forstås slik at det, ut fra faktiske, i hovedsak synlige, forhold på stedet, virker åpenbart at eier eller bruker ikke bare er midlertidig bortreist.

Det er klart grenser for allmenn ferdsel også når fritidsbolig står ubebodd, det må utvises praktisk skjønn. En hytte på ren naturtomt i skog- og fjellstrøk kan man passere om så helt inntil når den er åpenbart ubebodd, f. eks. synlige gjenslåtte vinduslemmer. Er tomten opparbeidet blir forholdet annerledes og avhengig av stedets nærmere karakter.

Det typiske for fritidsboliger i strandsonen er f. eks. noe opparbeiding innen åpenbar innmarksdel (privat sone), som hellegang og trapper, hagepreg med gras/skiferlagt spiseplass, blomsterbed og bærbusker, legjerde ut fra yttervegg m. v. Det vil være utilbørlig å ferdes på slike hustomtareal også når fritidsboligen er ubebodd.

Det vises ellers til lovens § 8 om bading og frilufslovens § 9 om rasting og opphold når det gjelder rimelig avstand når hus eller hytte er bebodd.

Med utgangspunkt i ovennevnte dommer og omtale av forhold som har betydning for vurderingen, kan man legge til grunn at en hustomt som innmark etter frilufsloven utgjør minst ett dekar. Dette samsvarer også med en uttalelse fra Sivilombudsmannen fra 1975 (sak 15K/75), som i en konkret sak om inngjerding da la til grunn at minst ett dekar hyttetomt må kunne anses som innmark omkring en hytte. Dette gir ofte en avstand på 10-15 meter for vanlig bebyggelse, og vil ellers variere etter terrengforhold m.v. som nevnt foran.

Det er et vesentlig moment for vurderingen av hustomt som innmark etter frilufsloven, særlig i strandsonen, at Høyesterett særlig i dommene fra 1998 og 2005, har lagt vekt på en helhetlig avveining mellom allemannsretten og beskyttelsen av de mer private soner rundt hus og hytter, uten å anføre momenter om avgrensning i forhold til utmarksnatur. Sakene gjaldt forhold i strandsonen som i mindre grad har preg av tradisjonelle skiller mellom innmark og utmark.

Dette betyr at det er spørsmålet om hvor langt hustombegrepet kan strekke seg i det enkelte tilfelle som er viktigst å avveie, ikke i hvilken utstrekning en eiendom har et opparbeidet preg.

Det må også legges til grunn at tomtebegrep i andre lover ikke har direkte relevans for forståelsen av friluftslovens tomtebegrep.

Dyrket mark

Som dyrket mark anses først og fremst åker og eng i tilknytning til gårdsbruk. Også annen jord som er oppdyrket, slik som frukthager, beplantninger o.l. går inn under begrepet dyrket mark. Begrepet «dyrket mark» kan imidlertid ikke strekkes så langt at ethvert areal som er tilsådd med gress kan være innmark, jf at det særlig er landbrukets produksjonsarealer det tas sikte på å verne. F.eks. kan en golfbane antas ikke å være unntatt fra allmennhetens ferdselsrett i sin helhet. For golfbaner vil det ofte foreligge en regulering som kanalisierer ferdsel til angitte stier/grøntkorridorer.

Dyrket mark som er gått ut av bruk blir ikke lenger å anse som innmark, men at dyrking uteblir noen få sesonger er ikke nok til at arealet går over til å bli utmark.

Engslått og kulturbeite

Med engslått siktes til natureng som er gjenstand for regelmessig bruk i forbindelse med gårdsdrift. Kulturbeite er jord som er gjenstand for jevnlig kultivering (gjødsling) for å tjene som beitemark. Setervoller utenom selve setertunet må også vurderes ut fra disse kategoriene.

Engslått og kulturbeite kan være noe vanskelige å vurdere, unntatt der fordyrking eller beite foregår på vanlig åker. Er kultivert bruk mindre tydelig, og innslag av trær og busker mer tydelig, blir vurderingen mer vanskelig. Grad av kultivering må telle med i vurderingen, sammen med mulighetene for urimelig skade ved allmenn ferdsel og om allmennheten tydelig kan forstå situasjonen på stedet. Lokale forhold og bruk kan ha betydning. Dersom kultiveringen ikke gjelder reell landbruksinteresse, og i det vesentlige innebærer at allmenn ferdsel hindres, svekkes påstand om at arealet er innmark.

Skogplantefelt

Skogplantefelt er område som er beplantet eller tilsådd med skog. For at et område skal kunne reknes som skogplantefelt, må det ha en noenlunde tett og regelmessig skogforyngelse. Når plantene etter noen år er vokst til (nådd omtrent knehøyde) og blitt mer hardføre overfor ferdsel, kan ikke området lenger anses som skogplantefelt i friluftslovens forstand. Der ferdselen er svært stor, kan likevel dette variere. Når snøforhold gjør plantene særlig utsatt for toppbrekk ved skiaktivitet, må det også vises mer hensyn. Eier kan da evt. forby ferdsel etter § 3, 2. ledd.

Liknende område hvor allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrensel for eier eller bruker

Av denne «sekkebestemmelsen» framgår at oppregningen ikke er uttømmende. Hva som anses som et slikt liknende område må bedømmes skjønnsmessig etter lokale forhold i det enkelte tilfellet. Allmennhetens og grunneierens interesser må veies konkret mot hverandre når det gjelder spørsmålet om ferdsel vil være til utilbørlig fortrensel; eierens bruk av området må bli vanskeliggjort i betydelig grad. Eksempelvis kan mindre havnehager, utslåtter og skogforyngingsfelt bli å anse som like med innmark etter en slik konkret vurdering.

”Furumoadommen” påpeker at regelen er særlig myntet på landbruksareal, og er følgelig lite aktuell når det gjelder forholdet til hustomt som innmark.

Udyrkede, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område

Dette gjelder særlig små utmarksareal omsluttet av innmark som må vurderes som en samlet enhet. Etter omstendighetene vil for eksempel mindre strandstrekninger som ligger til dyrket mark eller engslått kunne bli å anse som innmark etter denne bestemmelsen. Større strandstrekninger vil derimot være åpne for allmennheten selv om de ligger mellom dyrket mark og sjø eller vann. Hva som skal reknes for mindre strandstrekninger må bero på konkret skjønn i det enkelte tilfelle, der hensynet til faktiske skadevirkninger blir viktige.

”Furumoadommen” viser til at bestemmelsen primært tar sikte på landbruksareal og i liten grad er anvendelig på hus- og hyttetomter.

Område for industrielt eller annet særlig øyemed hvor allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrensel for eier, bruker eller andre

Det siktes her til områder som er gjenstand for eksklusiv bruk til et bestemt formål, og der alminnelig trafikk vil virke uheldig. Bestemmelsen kan få anvendelse bl.a. på område omkring gruveanlegg og annet industrielt anlegg, område som er sperret av til vern om drikkevann, område avsperrert for vitenskapelige undersøkelser, eller område avsatt til vitenskapelig forsøksvirksomhet. Begrensede områder som er avsatt til viltreservat, viltfarm eller viltoppdrett kan også etter omstendighetene komme inn under denne kategorien. Militære områder kan være unntatt fra allmenn ferdselsrett, men i praksis har Forsvaret åpnet for ferdsel i mange militære områder, f.eks. for deler av året. Områder kan for øvrig i medhold av andre lover være avsatt til spesielle formål, f.eks. områder vernet etter naturvernloven, viltloven eller plan- og bygningsloven, jf omtale nedenfor under 7.7 om begrensinger i allemannsretten i medhold av andre lover.

Dersom forholdet ikke er særlig regulert, vil en golfbane være å betrakte som like med innmark når den er i bruk. Ferdsele må trolig likevel være fri (innenfor rimelige begrensinger om skade på plener og andre anlegg) til tider da den mer eksklusive bruken ikke skjer. Vinterstid må en golfbane normalt betraktes som innmark – det vil si at ferdselsretten gjelder med tilsvarende begrensninger som for innmark, jfr omtale av golfbaner under ”dyrket mark” ovenfor.

Alpinanlegg vil normalt være å betrakte som utmark i sommersesongen. Selve bakken (ut over heisanlegget) vil normalt også være å betrakte som utmark vinterstid. Miljøverndepartementet vil generelt understreke at det er viktig at hensynet til allmenn ferdsel ivaretas ved regulering av denne type anlegg.

Miljøverndepartementet har også antatt at fornøylesparker, dyreparker og liknende anlegg drevet på kommersiell basis går inn under denne kategorien og må reknes som like med innmark. Slike områder er noe annerledes enn de områder som er nevnt foran, idet de er anlagt nettopp for allmennheten - men med et rent næringsmessig formål, ikke for å tjene allmennhetens friluftsliv (jf nedenfor under 7.4 om avgift for atkomst til opparbeidede friluftsområder). Andre områder som er spesielt tilrettelagt for turister, vil derimot være utmark.

Friluftslovens definisjon av begrepene innmark og utmark sier ikke noe om *private veger*. Så lenge private veger ikke går inn under definisjonen av innmark, kan slike veger som utgangspunkt likestilles med utmark (arealer som ikke reknes som innmark, anses som utmark). Men selv om betegnelsen «mark» ikke passer særlig godt på veger, følger det av § 2 annet ledd og § 4 at friluftsløven også omfatter private veger.

§ 2 annet ledd om riding, sykling m.v. relaterer seg til «veg eller sti i utmark». Det må også kunne legges til grunn at veger gjennom hytte- og boligområder som fører til utmarksområde, samt veger og stier i kanten mellom innmark og utmark, betraktes tilsvarende som ”veg eller sti i utmark”, men ikke der det er innmark på begge sider.

Med unntak av sårbare driftsveger og får over dyrket mark må det legges til grunn at det er tillatt å ferdes til fots på privat veg og på opparbeidet sti som har dyrket mark på en eller begge sider, men ikke over tun eller gårdsplasser, eller gjennom hager eller andre liknende steder der allmenn ferdsel vil være til urimelig ulempe, jfr også neste punkt. Det kan ellers forekomme at veger over slik innmark også er åpne for allmenn ferdsel ut fra annet rettsgrunnlag enn friluftsloven, f.eks. servitutter, lokal sedvane, eller alders tids bruk. Dersom bruk av slike veger er til sjenanse for grunneier, vil det ofte være naturlig at det i samråd med kommunen søkes etablert en alternativ vegtrasé for allmenn ferdsel.

Når det offentlige planlegger eller på annen måte bidrar til etablering av private veger, er det viktig at hensyn til allmenn ferdsel blir ivaretatt der man må passere dyrket mark for å komme til utmark.

3.2 Ulike typer ferdsel

3.2.1 Ferdsel til fots

Ferdselsretten i utmark er den viktigste og mest grunnleggende delen av allemannsretten. Uten rett til ferdsel, vil det være umulig å drive friluftsliv i det hele tatt. Retten til å ferdes til fots i naturen går lenger enn retten til andre typer ferdsel, f.eks. riding og sykling.

Ferdselsretten er uavhengig av hvem som er grunneier. Det er hvorvidt området er innmark eller utmark som er avgjørende, ikke hvem som eier grunnen.

Ferdselsretten gjelder etter friluftslovens § 2 for «enhver». Med dette siktes til alle og enhver. Det skiller ikke mellom innenbygdsboende og utenbygdsboende, eller mellom nordmenn og utlendinger. Retten til å ferdes i norsk natur er uavhengig av nasjonalitet, statsborgerskap og bosted.

Det er tillatt å ferdes til fots i *utmark* hele året. Dette er nedfelt i friluftslovens § 2 første ledd, en bestemmelse som kan anses som lovens hovedregel. Retten til ferdsel gjelder ikke bare i forbindelse med friluftsliv, men også for allemannsrettslig ferdsel til andre formål. Privatrettslig/personlig adkomst over annen eiendom fram til f. eks. en hytte faller utenfor, selv om det skjer i utmark - regulær atkomst krever normalt særlig bruksrett.

Unntak i ferdselsretten følger ellers av loven selv, jf lovens kapittel II, og kan følge av bestemmelser i andre lover. Det vises til omtale av innskrenkningene i ferdselsretten nedenfor under 7. I tillegg følger av ordlyden i § 2 første ledd at ferdselsretten skal utøves hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet, noe som samsvarer med kravet i § 11 om ferdselskultur.

Retten til ferdsel til fots i *innmark* er omhandlet i § 3 i friluftsloven og er adskillig mer begrenset. Det er kun rett til vinterferdsel i innmark; sommerstid må man holde seg til veger eller opparbeidede stier der ferdsel ikke innebærer urimelig ulempe. Ferdselsretten vinterstid gjelder kun i tiden mellom 14. oktober og 30. april - men bare dersom marken er frosset eller snølagt. Hvis marken ikke er frosset eller snølagt f.eks. 1. november, vil det ikke være tillatt med ferdsel i innmark uten samtykke fra eier eller bruker.

Vinterferdsel er likevel ikke tillatt på alle typer innmark. Det framgår av § 3 at ferdselsretten ikke gjelder på gårds plass eller hustomt, inngjerdet hage eller park og annet for særskilt øyemed inngjerdet område, hvor allmennhetens vinterferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker. På slike spesielle arealer like med innmark vil allmenn ferdsel være forbudt hele året. Kravet til inngjerding vil være oppfylt når det er merket så tydelig at enhver kan se hvilket areal det dreier seg om.

Det gjelder ytterligere en begrensning av vinterferdselen på innmark. Etter § 3 annet ledd kan eier eller bruker forby ferdsel over hage, plantefelt, høstsådd åker og gjenlegg (attlegg) når ferdselen er egnet til å volde nevneverdig skade - selv om arealet ikke er gjerdet inn. Slike arealer kan være særlig ømfintlige for tråkk også om vinteren, slik at allmenn ferdsel kan volde skade av betydning.

For at et forbud etter § 3 annet ledd skal bli effektivt, kan det være fornuftig å sette opp varsel i form av en plakat eller liknende. Gjenlegg (attlegg) er jordstykker som er lagt ut til eng etter å ha vært åker.

Tidsrammene for innmarksferdsel kan endres av fylkesmannen etter friluftslovens § 3 tredje ledd. Fylkesmannen må i tilfelle foreta en faglig vurdering av behovet for og konsekvensene av avvikende tidsrammer, ut fra sin kompetanse som myndighet både på landbruk og miljøvern. Det vil eventuelt være naturlig å vurdere slike avvik for noe større områder uavhengig av kommunegrenser, jf ordlyden «det enkelte fylke eller deler av det». Bestemmelsen har vært lite brukt.

Retten til å ferdes til fots gjelder hele året og omfatter vinterstid også rett til å gå på ski eller truger. Ferdslsretten inkluderer også rett til f.eks. fjellklatring, og gir rett til ulike typer sportsutøvelse. Vanlig ansvarlig ferdsel med hund inngår også i den alminnelige ferdselsrett. Det er herunder viktig å overholde hundelovens regler om båndtvang og ansvarlig kontroll med hund, jf lov av 4. juli 2003 nr. 74. Bruk av *spark* vil være naturlig å anse på samme måte som ferdsel til fots, men framkommeligheten er normalt begrenset til veg eller gangveg.

Rett til ferdsel med kjelke og med hundspann er derimot noe mer begrenset og følger § 2 annet ledd, som omtales under 3.2.4 nedenfor.

Det er foran under 3.1 lagt til grunn at ferdsel til fots på privat veg er tillatt. Det må som nevnt gjelde også for privat veg som er omgitt av innmark, med unntak av veg som går over tun, gårds plasser, hager o.l. I en dom avsagt av Agder Tingrett den 14. mai 2005 ble det konkludert med at en vei i et hytteområde var utmark og således åpen for allmennhetens ferdsel. Den private sonen rundt hyttene lå helt inn til veien, men omfattet ikke denne. Veien var derfor utmark og lovlig for ferdsel i tråd med friluftsloven.

3.2.2 Sykling

Regler for sykling i *utmark* finnes i friluftslovens § 2 annet ledd. Her framgår det at ferdsel med bl.a. «tråsykkel» er tillatt på veg eller sti i utmark og over alt i utmark på fjellet. Mao. kan man sykle fritt på fjellet (såfremt det skjer hensynsfullt og varsomt), mens man utenom fjellområdene må holde seg til veg eller sti. Begrepene veg eller sti i denne sammenheng er ikke definert i loven eller forarbeidene, men bør ut fra vanlige hensynskrav være så vidt robuste at sykling ikke medfører nevneverdig skade. Det samme gjelder i forhold til riding, se nedenfor.

Betegnelsen «tråsykkel» omfatter ikke sykkel som er utstyrt med hjelpemotor. Disse omfattes av motorferdselloven, jf friluftslovens § 4.

Sykling på *innmark* er ikke tillatt uten grunneierens samtykke uansett årstid.

Etter § 2 annet ledd kan det fastsettes lokale bestemmelser som innskrenker retten til sykling. Den enkelte kommune kan, etter samtykke av eieren eller brukeren, forby slik ferdsel på nærmere angitte strekninger. På attraktive områder der utfarten er stor kan det eventuelt fastsettes atferdsregler etter lovens § 15, se nedenfor under 7.5. Slike kommunale vedtak må stadfestes av fylkesmannen. Kommunen har ansvar for å gå inn med reguleringer av slik ferdsel der det viser seg å være behov for det, ut fra stedlige forhold. Kommunen bør se slike reguleringer i sammenheng med arealdisponeringen etter plan- og bygningsloven. Det kan være behov for regulering ved konflikter mellom ulike former for ferdsel, f.eks. hvor sykling er til fare eller urimelig ulempe for turfolk til fots. Restriksjoner kan også være aktuelt dersom ferdselen går ut over hensynet til naturen, f.eks. pga. terrengslitasje. Informasjon og tilrettelegging kan være alternative virkemidler, f. eks. i samarbeid med organisasjoner og etter avtale med grunneiere. De samme forhold gjelder riding, se nedenfor.

Denne typen lokale bestemmelser er å anse som forskrifter etter forvaltningsloven, jf frilufslovens § 24, og det gjelder særlige regler om kunngjøring og overprøving. Disse saksbehandlingsreglene omtales nærmere nedenfor under 9.3.

3.2.3 Riding og annen bruk av hest

På samme måte som for sykling er riding tillatt på veg eller sti året rundt i utmark, men overalt i utmark på fjellet. Kommunen kan med samtykke av eieren eller brukeren forby riding på nærmere angitte strekninger. Slik bestemmelsen er formulert, kan det ikke settes forbud mot verken riding eller sykling over betydelige deler av kommunens område. Der utfarten er stor, kan også riding reguleres gjennom atferdsregler, jf ovenfor og under 7.5.

Det kan være aktuelt å regulere dersom riding skjer i traséer som benyttes til andre former for aktiviteter, som skigåing eller turgåing, og det oppstår konflikter som ikke lar seg løse frivillig, eller dersom ridingen gir skade på terreng eller veger av betydning.

Det er under 3.2.1 foran lagt til grunn at ferdsel til fots er tillatt på privat veg som er omgitt av innmark. Det må imidlertid antas at riding på slike innmarksveger ikke er tillatt, jf formuleringen i § 2 annet ledd om at riding bare er tillatt på «veg eller sti i utmark». Dette er ikke en regel uten unntak. En vei gjennom f.eks et hytteområde kan, etter en konkret vurdering, være utmark selv om innmarksdelen av hyttetomtene går helt frem til det sted hvor vegen begynner.

Riding skjer ofte i organiserte former. Det er ingen spesielle regler i frilufsloven om organisert riding, bortsett fra tilfeller som må karakteriseres som idrettsstevne, friluftsmøte eller liknende, der lovens § 10 kommer inn. Det vises til omtale nedenfor under 7.2 av organisert og kommersiell ferdsel.

Aktsomhetsplikten i frilufslovens § 11 om ferdselskultur innebærer at kravene til aktpågivenhet skjerpes hvor ferdselen er omfattende, for eksempel som følge av organisert ridevirksomhet. Dersom eieren anser den ridingsaktiviteten som skjer i et område for ikke å være tilstrekkelig hensynsfull og varsom i samsvar med § 11, kan dette tas opp med de som organiserer ferdselen med sikte på å få til minnelige ordninger. Dersom man ikke kommer til enighet, kan det være aktuelt for kommunen å benytte hjemmelen til å forby riding på nærmere angitte strekninger. I praksis ordnes det som regel med avtale med grunneier dersom et område tas i bruk til organisert ridingsaktivitet av andre enn grunneier.

Det eksisterer et avtaleformular for bruk av privat grunn til riding, utarbeidet i samarbeid mellom Norges Rytterforbud, Norges Skogeierforbund og Norges Bondelag, som også gjelder

opparbeiding av spesielle ridestier, rydding og merking. Miljøverndepartementet anbefaler at slike avtaler inngås mellom ridesentre og grunneiere, og at samarbeid med grunneiere og kommune etableres tidligst mulig, for å unngå at konflikter oppstår.

Samme regler som for riding gjelder også for bruk av *kløvhest*, som også er uttrykkelig nevnt i § 2 annet ledd.

Kjøring med hest og vogn (*hestekjøretøy*) går inn under friluftslovens § 4, som omtales nærmere nedenfor under 3.2.5. Det er tillatt å bruke hestekjøretøy på privat veg, medmindre grunneieren har nedlagt forbud mot det.

Kjøring med *hest og slede* ble opprinnelig foreslått tatt inn i friluftslovens § 2 annet ledd og stilt på linje med riding og sykling. Ved behandlingen i Stortinget, ble imidlertid «slede» tatt ut, pga. at det ble ansett for å ha liten aktualitet når det gjelder allmennhetens ferdsel i skog om mark. Det synes imidlertid rimelig å anvende friluftslovens § 2 annet ledd tilsvarende i forhold til kjøring med hest og slede (jf ordene «eller liknende»), slik at det vil være tillatt på veg og sti i utmark og overalt i utmark på fjellet, såfremt det ikke voldes urimelig skade.

Eventuelle nye ferdselsformer med hest som kan innebære behov for nærmere regulering vil også kunne vurderes etter lovens § 2 annet ledd eller gjennom atferdsregler for mye brukte områder.

3.2.4 Bruk av hundespenn, kjelke og spark

Bruk av *hundespenn* er ikke nevnt i friluftsloven eller forarbeidene til loven.

Miljøverndepartementet har imidlertid lagt til grunn at friluftslovens § 2 annet ledd også gjelder for bruk av hundespenn, jf ordene «eller liknende». Hundespenn må derfor holde seg til veg eller sti i utmark sommerstid, men kan på fjellet brukes overalt. Departementet legger ellers til grunn at ved tilstrekkelig snødekke kan hundespenn i stor grad likestilles med ferdsel til fots og på ski, og benytte skiløyper, myr og glissen skog utenom sti og vei når det ikke volder nevneverdig skade.

Bruk av *kjelke* er derimot direkte nevnt i friluftslovens § 2 annet ledd, og kan etter bestemmelsen brukes på veg eller sti, samt på fjellet. Bruk av kjelke vinterstid har likevel i praksis vært ansett likestilt med ferdsel til fots når det ikke volder nevneverdig skade. Bruk av pulk og kjelke for barn i tilknytning til skigåing vil det således være fri adgang til. Bruk av spark vil naturlig bli å anse på samme måte.

3.2.5 Ferdsel med motorkjøretøy

Den alminnelige ferdselsrett for allmennheten etter friluftsloven omfatter ikke bruk av motorkjøretøy på fremmed eiendom. Grunneieren kan således nekte slik ferdsel på sin eiendom. I tillegg vil gjeldende regler for motorisert ferdsel komme inn, slik det kommer til uttrykk i friluftslovens § 2 tredje ledd: Om motorferdsel i utmark gjelder også lov om motorferdsel i utmark og vassdrag.

Friluftslovens § 4 gir imidlertid nærmere bestemmelser om motorferdsel på veg, og det skilles mellom privat og offentlig veg. § 4 første ledd gjelder kjøring på og parkering i tilknytning til *privat veg*. Offentlige veger er veger som eies og vedlikeholdes av stat, fylke eller kommune. «Privat veg» omfatter alle veger som ikke er offentlige i veglovens forstand, jfr vegloven av 21. juni 1963 § 1.

Eieren av privat veg kan forby kjøring av motorvogn på vegen, samt parkering på eller langs vegen. Bestemmelsen retter seg mot ferdsel med «motorvogn (derunder sykkel med hjelpemotor)». Begrepet motorvogn er definert i vegtrafikklovens § 2 som kjøretøy som blir drevet fram med motor, mens kjøretøy er definert som innretning som er bestemt til å kjøre på bakken uten skinner.

I utgangspunktet er således slik kjøring på og parkering på og langs privat veg tillatt. Det må imidlertid skje på en hensynsfull måte slik at det ikke oppstår skade på grunnen eller annen ferdsel stenges eller hindres, jf friluftslovens § 11.

Grunneieren kan imidlertid fritt nedlegge forbud. Grunneieren kan eventuelt tillate kjøring, men forby parkering dersom det anses hensiktsmessig. Bakgrunnen for at slik ferdsel på veg kan forbys, er at det særlig om våren kan voldes skade på veger som eies og vedlikeholdes av private.

Adgangen til å begrense bruken av privat veg på denne måten kan imidlertid være innskrenket, jf at den kun gjelder «når ikke annet er bestemt». Det kan f.eks. være fastsatt i forbindelse med at det er gitt offentlige tilskudd til vegen at den skal være åpen for allmenn ferdsel, slik at eieren ikke står fritt i å stenge vegen. Dessuten kan hytteiere eller andre ha særskilte rettigheter til ferdsel på vegen.

Dersom en privat veg er eneste adkomst til et friluftsområde, kan det være behov for å skaffe offentlig råderett gjennom erverv eller bruksavtale som sikrer allmennheten kjøreadkomst. Er vegen også privat adkomst til hus/hytter m.v., er en avtale med kostnadsfordeling og tilsyn m.v. etter påregnelig bruk praktisk.

§ 4 annet ledd gir bestemmelser om parkering ved *offentlig veg*. I motsetning til langs privat veg, kan parkering i utmark ved offentlig veg ikke forbys av berørt grunneier, såfremt det ikke volder nevneverdig skade eller ulempe. Hensynsfull parkering i utmark ved offentlig veg er følgelig tillatt, og kan også skje på utmarksareal rett utenfor vegens eiendomsgrense (utenfor vegskulder m.v). Som eksempel på utmark der parkering kan være til skade og kan forbys, kan nevnes skogforyngingsfelt med småplanter eller ungskog. Parkering langs offentlig veg i innmark faller ikke inn under bestemmelsen, og er ikke tillatt.

Etter omstendighetene vil også parkering ved naturlige avkjørsler være tillatt, så lenge parkeringen ikke blir til ulempe for annen ferdsel. Bestemmelser om kjøring på veg er regulert av vegloven og vegtrafikkloven. Av trafikkhensyn kan det være skiltet at parkering er forbudt langs en gitt vegstrekning, jfr vegtrafikkloven § 5.

Veglovens § 56 hjemler adgang til å kreve bompenger på private veger. Det kreves kommunal godkjenning for innføring av bompengoordninger.

3.2.6 Spesielt om bobiler og campingvogner

Parkering av bobiler og campingvogner kan i noen tilfeller være til sjenanse eller hinder for allmennhetens friluftsliv, særlig ved attraktive steder og turområder. Dersom mange slike parkerer, og herunder manøvrerer i sårbart terreng kan det også lett gi slitasje og skade på sårbar mark. Visuelt kan de framstå som fremmedelement i åpent landskap. Imidlertid er det nå etablert mange tilrettelagte steder som passer for slike parkeringsbehov, både langs vegene og i tilknytning til ulike reiselivstilbud.

Regler som har betydning for bruk av bobiler og campingvogner finnes flere steder i lovverket, og sorterer under forskjellige departementer. Bestemmelser i frilufsloven, plan- og bygningsloven, motorferdselloven, vegtrafikkloven og forurensningsloven har betydning. Frilufsloven omhandler ikke direkte verken campingvogner eller bobiler. Som det framgår under 3.2.5 foran, er det etter frilufslovens § 4 tillatt å parkere kjøretøyer langs vegene. Ved privat veg er det tillatt med mindre grunneieren har forbudt det, og langs offentlig veg såfremt det ikke volder nevneverdig skade eller ulempe. Det er lagt til grunn at disse bestemmelsene også gjelder for bobiler, campingvogner og liknende, og også når disse kjøretøyene parkeres i forbindelse med overnatting.

Miljøverndepartementet har antatt at avstandsbestemmelsen i frilufslovens § 9 annet ledd om at telt må settes opp minst 150 meter fra bebodd hus (hytte) også vil gjelde for campingvogner.

Det er nødvendig med grunneierens samtykke for plassering av campingvogner, bobiler o.l. utenfor det området som omfattes av parkeringsadgangen i § 4. Plassering av slike innretninger som medfører motorferdsel i utmark vil for øvrig være forbudt etter lov om motorferdsel i utmark og vassdrag. Forbudet gjelder ved plassering utenfor det området langs veg som § 4 omhandler.

Den enkelte kommune har visse muligheter til å regulere slik parkering ved fastsetting av atferdsregler etter frilufslovens § 15, men da bare for frilufsområder der utfarten er stor. Vedtekter etter plan- og bygningslovens § 85 vil normalt være et mer egnet virkemiddel for regulering, jf utdyping nedenfor. Også vegmyndighetene har mulighet til å fastsette særskilte lokale trafikkbestemmelser for kjøring/parkering av bobiler, med hjemmel i vegtrafikklovens § 5.

Etter plan- og bygningsloven § 85 første ledd er forbudt å plassere bobiler og campingvogner slik at de hindrer allmenn ferdsel eller frilufsliv eller på annen måte fører til vesentlige ulemper for omgivelsene. Det innebærer at de f.eks. ikke kan plasseres slik at de sperrer en sti eller veg som benyttes av frilufsfolk. Etter § 85 tredje ledd kan kommunen ved særskilt vedtekt ved behov regulere plasseringen av slike innretninger på bestemte steder i kommunen. Plassering av bobiler og campingvogner kan forbys på bestemte steder i kommunen dersom slik plassering medfører ulemper som f.eks. blokkering av frilufsområder for andre brukere, forstyrrelser eller skader for livet ellers i naturen, forsøpling eller forurensning av naturen eller skjemmende innslag i landskapsbildet m.v., jfr rundskriv H-20/86 fra Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Det kan også legges ut områder for bobiler i reguleringsplan under arealbruksformålet spesialområde med nærmere angivelse av underformål, f.eks. område for bobiler, jf. pbl. § 25 første ledd nr. 6. Det kan gis reguleringsbestemmelser om arealbruken m.v., f. eks. bestemmelser om bruk for bobiler i vinterhalvåret, inklusive påsken, og til annet formål, f.eks. frilufsområde eller landbruk. Det vises til veilederen "Plan og kart etter plan- og bygningsloven" fra Miljøverndepartementet publisert 21.11.2006 på www.regjeringen.no.

4 Rett til opphold

4.1 Rasting

Adgangen til å slå seg ned og ta en rast er ikke like vid som adgangen til ferdsel. Reglene om opphold er nedfelt i friluftslovens § 9 om rasting og telting. Selv om det er rett til ferdsel på et areal, vil det ikke nødvendigvis være lov til å oppholde seg der over noe tid. Dette er illustrert i Furumoa-saken (jfr omtale foran under punkt 3), der Høyesterett fant at allmennheten hadde rett til ferdsel i strandsonen 65 meter fra et hus, men ikke rett til å ta opphold på stranda, der det var opparbeidet privat badeplass, badehus, båtslipp, molo, m.v.

Også for rasting skilles det mellom innmark og utmark. Av § 9 første ledd framgår det at man i *innmark* ikke har rett til rasting, solbad, overnatting eller liknende uten samtykke fra grunneier eller bruker. Etter ordlyden rammes også rasting på innmark vinterstid, men i praksis vil nok dette kunne skje uten særlige innvendinger ved lovlig vinterferdsel, f. eks. en rast i jordekanten under skituren.

I *utmark* har man derimot rett til å ta plass til rasting, solbad, overnatting og liknende opphold, såfremt det ikke skjer til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre. Dette framgår av § 9 annet ledd.

Rasting, solbad og overnatting er uttrykkelig nevnt. Med «liknende opphold» siktes det til midlertidig opphold av en viss varighet. Opphold som er av helt ubetydelig varighet under ferdselen anses som en del av ferdselsretten; f.eks. en kort stans for å se på utsikten. Derimot går det inn under § 9 når folk slår seg til på et sted for f.eks. å spise, hvile eller bade, selv om det kan dreie seg om aktiviteter som anses som en naturlig del av ferdselen. Overnatting under åpen himmel går direkte inn under ordlyden. Skjer overnatting over flere døgn, vil imidlertid den såkalte 2-døgns-regelen i friluftslovens § 9 tredje ledd kunne komme inn, jf nærmere omtale av denne i under 4.2 nedenfor.

Opphold på andres eiendom skal ikke skje til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre. Med «andre» siktes til andre turfolk, naboer, rettighetshavere eller næringsdrivende i nærheten, enten det gjelder samme eiendom eller naboeiendom. Folk må i henhold til bestemmelsen ikke slå seg til utilbørlig nær f.eks. bebodd hus, hytte, badehus eller opparbeidet privat badested. De må ikke slå seg til utilbørlig nær andres leirplass eller slå opp telt midt på en badestrand til utilbørlig fortrengsel for de badende. Vurderingen av hva som er «utilbørlig fortrengsel eller ulempe» vil bero på en skjønnsmessig avveining mellom grunneierens interesser og allmennhetens interesser, der sunn fornuft vil spille inn. Det må stilles ganske strenge krav til hva som er fortrengsel eller ulempe, det er ikke nok at opphold vil virke sjenerende eller at man ikke ønsker andres tilstedeværelse.

Her vil vurderingen gli over i en vurdering av hva som er god ferdselskultur, jf § 11 som gjelder i tillegg, og der også hensynet til miljøet kommer til uttrykk. Det er forøvrig uttrykkelig slått fast i § 9 annet ledd, annet punktum at opphold ikke er tillatt når det kan medføre nevneverdig skade på ungskog eller skogforyngelsesfelt. «Skogforyngelsesfelt» og ”ungskog” er mer omfattende begrep enn skogplantefelt, som er innmark etter § 1.

4.2 Telting

Friluftsløven skiller mellom ulike typer opphold, og det er gitt særskilte regler for telting. Reglene kommer i tillegg til de generelle reglene om rasting/opphold, som naturligvis også kommer til anvendelse i forbindelse med det mer omfattende opphold som skjer ved telting og annen overnatting.

Telting i *innmark* er forbudt uten samtykke fra grunneier eller bruker, jf § 9 første ledd. I *utmark* er det derimot tillatt å telte, med de begrensninger som framgår av § 9.

Av § 9 annet ledd, tredje punktum er det fastsatt en konkret bestemmelse om plassering av telt i forhold til bebyggelse. Det er ikke tillatt å sette opp telt så nær bebodd hus eller hytte at det forstyrrer beboernes fred, og avstanden må være minst *150 meter*. Det innebærer at det ikke er tillatt med plassering av telt nærmere bebodd hus (hytte) enn 150 meter, og at større avstand kan være påkrevet dersom privatlivets fred ellers blir forstyrret. Det kan være tilfelle f.eks. i åpent, flatt terreng.

Det er kun «bebodd» hus (hytte) som er beskyttet ved denne avstandsbestemmelsen. Det siktes her til hus som for tiden er bebodd. En hytte vil bare være beskyttet i den tid den benyttes; et tomt sommerhus har ingen konkret avstandsbeskyttelse mot telting. For å slippe å be om tillatelse eller måtte flytte teltet dersom det kommer folk til en bolig mens man overnatter, er det likevel i de fleste tilfeller mest praktisk å anvende 150-metersgrensen. Det er uten betydning hvem som eier huset, og avstandskravet gjelder generelt uavhengig av eiendomsgrenser.

Unntak fra avstandsbestemmelsen gjelder på område som er særskilt innrettet for telting. På en campingplass eller annen særskilt etablert leirplass vil det mao være tillatt å slå opp telt nærmere hus enn 150 meter. Konflikter her bør være vurdert og avklart i forbindelse med etableringen av plassen, gjennom reguleringsplan eller avtaleforhold.

Ved telting gjelder i tillegg den såkalte *2-døgns-regelen*, som er nedfelt i § 9 tredje ledd. Her framgår det at telting (eller annet opphold) er tillatt i utmark i opptil 2 døgn uten at det er nødvendig å innhente samtykke fra grunneier eller bruker. Det er ikke tillatt å flytte teltet et kort stykke unna på samme eiendom uten å innhente samtykke. Etter 2 døgn må teltet flyttes vekk fra området.

To-døgns-regelen gjelder også på offentlig sikrede, tilrettelagte friluftslivsområder om ikke annet er bestemt ved atferdsregler, jfr punkt 8.1. Hensynet til eier og til allmennhet trekker her i samme retning. Friluftsfolk skal ha god anledning til ulike aktiviteter, men telting over lengre tid innebærer at andre fortrenses. På svært mye brukte steder kan det være anviste teltplass. På små, intensivt brukte arealer, f. eks. badeplasser, kan det være forbudt å telte pga stor dagsutfart.

På høyfjellet og på område som ligger langt fra bebyggelse, gjelder ikke 2-døgns-regelen. Telting over lengre tid er tillatt, dersom det ikke må reknes med at det kan medføre nevneverdig skade eller ulempe. På slike fjerntliggende områder vil det også være praktisk vanskelig å innhente samtykke.

Dersom det i et konkret tilfelle er tvil om plassering av telt er lovlig i forhold til kravet om avstand fra bebyggelse, eller om nevneverdig skade eller ulempe i relasjon til unntaket fra 2-døgnsregelen på fjerntliggende område, vil det kunne kreves uttalelse fra kommunen, jf friluftsløvens § 20. Det vises til nærmere omtale av denne paragrafen nedenfor under 9.4.

Friluftslovens § 9 fjerde ledd gir hjemmel for å regulere telting på nærmere avgrenset høyfjellsområde under *villreinjakten*, på bakgrunn av at telting her kan være til vesentlig ulempe for jaktutøvelsen. Myndigheten til å vedta slike restriksjoner er delegert fra Miljøverndepartementet til Direktoratet for naturforvaltning. Bestemmelsen er lite brukt.

Omfattende telting på attraktive steder kan forårsake problemer. Friluftsloven gir ingen bestemmelse om avstand mellom teltene. Her vil den generelle bestemmelsen om at opphold ikke må tas til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre komme inn. Dersom det oppstår miljøproblemer på bestemte steder pga. tett og omfattende telting, vil det kunne være aktuelt å fastsette atferdsregler etter friluftslovens § 15 som regulerer teltingen. I spesielt utsatte områder kan telting forbys med hjemmel i denne bestemmelsen. Sperring etter friluftslovens § 16 kan eventuelt nyttes til å løse spesielle problemer, men er lite brukt. Det vises til omtale nedenfor under 7.5 om atferdsregler og 7.6 om sperring, jf også 7.2 om organisert og kommersiell ferdsel.

5. Ferdsel og opphold på sjøen og i vassdrag

5.1 Ferdsel til sjøs

På sjø og vann gjelder andre bestemmelser enn på landjorda. Friluftslovens §§ 6, 7 og 8 har bestemmelser av betydning for ferdsel og opphold på sjøen.

Av friluftslovens § 6 første ledd framgår at det er fri ferdsel også på sjøen; ferdselen med *båt* er fri for enhver. Sjøen omfatter alle kystfarvann med salt sjø og brakkvann i fjorder og utenfor elveutløp. Ferdsel er tillatt så langt inn som sjøen dekker stranden, også i området mellom marbakken og stranden hvor sjøbunnen er undergitt eiendomsrett. Grensen for eiendomsrett til sjøgrunn går vanligvis ved marbakken (der det blir brådypt) eller ved 2 meters dyp.

I denne forbindelse er det viktig å være oppmerksom på at her som ellers kan de rettigheter friluftsloven gir, være begrenset av regler gitt i eller i medhold av andre lover, jf friluftslovens § 19 som omtales nedenfor under 7.7.

Lov om fritids- og småbåter av 26.06.1998 gir bl. a. regler om krav til utrustning og bruk av alle typer fritidsfartøy. I § 24 (nylig endret, i kraft 01.07.2007) heter det:

”En fritidsbåt skal navigeres slik at det ikke oppstår fare for liv og helse, miljø eller materielle verdier.”

Samme lov fikk fra 01.01.2001 også regler for bruk av vannscootere og liknende.

§ 40 fastsetter et generelt forbud mot bruk av vannscootere samt regler om unntak fra forbudet gjennom lokale forskrifter fastsatt av kommunen, der det angis konkrete områder for bruk av vannscooter. Slikt unntak kan bare innføres der bruken ikke medfører fare for ferdselen eller allmennheten eller ulempe i form av støy eller andre forstyrrelser, og heller ikke medfører fare for nevneverdig skade på dyre- og/eller planteliv. Miljøverndepartementet redegjorde for innholdet i disse reglene i brev til kommunene 11. juli 2000.

Med hjemmel i sjøfartsloven har Sjøfartsdirektoratet gitt forskrift av 24.12.1983 om begrenset fart ved passering av badende og om forbud mot ferdsel m.v. innenfor oppmerkede badeområder i kystfarvann, innsjøer og vassdrag.

I medhold av havne- og farvannsloven har Fiskeri- og kystdepartementet gitt forskrift av 19.06.2003 om fartsbegrensninger i sjø, elv og innsjø. Forskriften hjemler innføring av lokale fartsbegrensninger, og slike er fastsatt en del steder.

Med hjemmel i akvakulturloven har Fiskeri- og kystdepartementet gitt forskrift av 22.12.2004 om drift av akvakulturanlegg hvor det i § 15a er gitt forbudt å drive fiske nærmere et akvakulturanlegg enn 100 meter og å ferdes nærmere enn 20 meter.

Vår/forsommer er det ferdselsforbud i en avstand på 50 meter fra sjøfuglreservater opprettet i medhold av naturvernloven.

Plan- og bygningsloven gir hjemmel for utarbeiding av planer også for sjøområder.

I arealdelen av kommuneplanen kan det etter § 20-4 nr. 6 angis områder for særskilt bruk eller vern av sjø og vassdrag, slik at også ferdsel blir underlagt restriksjoner. I reguleringsplan kan det avsettes f.eks. friområder i sjøen etter § 25 nr. 4 med restriksjoner på båttrafikken.

Frilufsloven selv setter også grenser ved båtferdsel, jf kapittel II om innskrenkninger i ferdselsretten, og særlig bestemmelsen om ferdselskultur i § 11. Det følger av denne at man må opptre hensynsfullt og varsomt for ikke å volde skade eller ulempe for andre. Det må vises hensyn både overfor folk som bor eller ferdes i nærheten, og ovenfor næringsinteresser. Fiskegarn og andre fangstredskaper som brukes til fiske må ikke røres.

Overnatting i båt på sjøen er ikke regulert i frilufsloven. Men det er gammel tradisjon og sedvane for dette overalt langs kysten der sjøfarende har lagt til og overnattet for kortere eller lengre tid etter behov. Dette enten for å hvile, vente på bedre vær eller i påvente av å krysse en farlig havstrekning på et gunstig tidspunkt. I dag er det fritidsbåter som ligger slike steder der man benytter egne medbrakte fortøyningsanretninger eller slike som er fast nedsatt på land, jfr 5.3.

I forarbeidene til frilufsloven antydes det at teltregelen i § 9 kan benyttes analogisk på overnatting i båt ved opphold nær land eller innenfor marbakken. I den før nevnte Høyesterettssaken i 2007 om allmennhetens rett til bading (jfr Rt.2007-102), ble det også særskilt reist spørsmål om de begrensninger som etter frilufsloven § 9 gjelder for telting, får tilsvarende anvendelse ved overnatting i båt. Her gjaldt det konkret slikt opphold på små privateide holmer ca. 100-140 m fra en fritidsbolig. Høyesterett fant at denne bestemmelsen ikke kunne gis analogisk anvendelse for overnatting i båt. Retten la til grunn at det også for slikt opphold måtte gjelde en utilbørighetsstandard i henhold til § 9 annet ledd. Det måtte være denne forarbeidene viste til, og ikke avstandsbestemmelsen på 150 meter i § 9 andre ledd.

I forhold til tidsbegrensningen på 2 døgn for telting sier Høyesterett at § 9 tredje ledd knytter seg til annet ledd som bare gjelder for utmark og gjelder derfor ikke sjøgrunn, som ikke regnes for utmark i lovens forstand. Retten viser videre til at der teltregelen kan tenkes å benyttes må bare være ved oppankring nær land der fritidsboligen/huset ligger, slik at oppholdet kan sammenlignes med opphold på land nær bebyggelse.

Lovligheten av lengden på oppholdet må da vurderes i forhold til fortøyningsreglen i § 7, jfr 5.3, og utilbørighetsstandarden i § 9 annet ledd, sammenholdt med sedvanerett og eventuelt andre rettsregler utenfor.

I praksis betyr disse juridiske avveiningene at man overalt og alltid må være aktsom og vise tilbørlige hensyn, men overnatting i båt ved strand i utmark kan i så fall skje noe nærmere enn 150 meter fra bebodd hus/hytte inntil 2 døgn om gangen på samme sted.

I visse situasjoner, for eksempel ved ubebygde holmer, kan man overnatte i båt også noe lenger enn 2 døgn, så langt dette ikke skaper utilbørlig fortrenghet eller ulempe for andre, og et slikt opphold vil ligge innenfor begrepene ”under ferdsel” og ”for kortere tid” etter friluftslovens § 7 ved fortøyning til land.

Av friluftslovens § 6 første ledd annet punktum framgår det uttrykkelig at også ferdsel på *islagt sjø* (saltvann) er fri for enhver. Det betyr at det er fritt fram for turgåing og skøytesport på isen. Når forholdene tillater det vil dessuten bilkjøring og annen motorferdsel på sjøis være tillatt (i motsetning til på vassdrag, herunder innsjøer).

5.2 Ferdsel i vassdrag

Ferdsel i vassdrag er i utgangspunktet fri for alle, men reglene om dette framgår imidlertid ikke direkte av friluftsloven. Friluftslovens § 6 annet ledd henviser til lov av 24. november 2000 om vassdrag og grunnvann (vannressursloven) og lov av 10. juni 1977 om motorferdsel i utmark og vassdrag når det gjelder ferdsel på innsjøer og elver (åpent og islagt vassdrag).

Vannressursloven gir i kapittel 2 regler om ferdselen i vassdrag. Av lovens § 16 framgår det at enhver kan bruke vassdrag til ferdsel uten bruk av motor. Ferdsel på vassdrag skal skje så hensynsfullt at det ikke volder ulemper av betydning for grunneieren eller for andre brukere. Grunneieren kan forby motorisert ferdsel i vassdraget. Vassdragsmyndigheten kan sette et forbud til side dersom forbudet etter en avveining av de interessene som gjør seg gjeldende, må anses som urimelig. Vassdragsmyndigheten kan gi tillatelse til at det tas en rimelig avgift for ferdsel med motorfartøy i kanaler og vassdrag som er tilrettelagt for dette formål.

Det er således tillatt for enhver å ferdes uten bruk av motor både på åpne og islagte vassdrag, med båt, kano og kajakk m.v., og på isen til fots, på ski eller skøyter. Det er også tillatt å hente vann i elv, bekk og innsjø, til vanlige turbruksbehov dersom vannets kvalitet innbyr til det.

Aktsomhetsplikten i friluftslovens § 11 vil komme til anvendelse for ferdsel i vassdrag, og prinsippene i friluftslovens § 10 må legges til grunn også ved organisert ferdsel i vassdrag, jf dom inntatt i RG 1973 s. 277. Organisert ferdsel vil i utgangspunktet inngå i ferdselsretten, f.eks. også utstyrskrevene virksomhet som elvepadling, rafting o.l., jf nærmere omtale nedenfor under 7.2.

Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag av 10. juni 1977 setter som utgangspunkt forbud mot motorferdsel i utmark og vassdrag og legger således begrensninger på bruk av motorbåt og på landing og start med luftfartøy på vassdrag, samt på bruk av motorkjøretøy på islagt vassdrag. Reglene for motorferdsel i utmark og vassdrag er grundig omtalt i Miljøverndepartementets rundskriv T-1/96.

5.3 Landsetting og fortøyning av båt

Båtliv er for mange en populær form for friluftsliv, og i den forbindelse er det viktig også å kunne gå i land. Friluftsloven § 7 gir regler om adgangen til å legge til med båt på andres eiendom. Det er fri adgang til for kortere tid å *dra i land båt* på strandstrekning i utmark, samt å nytte *fortøyningsinnretninger* som ringer, bolter o.l.

Grunneieren kan forby bruk av fortøyningsinnretninger dersom det er til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker. Men det skal mye til for at slik bruk vil være til utilbørlig fortrenghet for en kortere tid, så langt ikke grunneier eller rettighetshaver samtidig har et særlig behov for en

spesiell fortøyningsplass i utmark. Det er ikke tillatt å legge til ved kai eller *brygge* uten samtykke fra eieren eller brukeren.

Retten til å landsette båt gjelder under ferdsel og for kortere tid. Det gis således ingen hjemmel for å legge båt i opplag på fremmed grunn. For kortere tid vil kunne variere med bl. a. hvilken ferdsel som er tilknyttet landsettingen. Man kan f. eks. legge igjen kano eller robåt for å gå videre og vende tilbake etter teltovernatting i skog og fjell, eller man kan landsette båt i forbindelse med badeliv og opphold i strandsonen. I saken om allmennhetens rett til bading, jfr ovenfor, uttalte Høyesterett at det må anses utvilsomt at fortøyning av båt i forbindelse med badeliv og opphold på land er tillatt like lenge som allmennheten har rett til opphold i medhold av § 9. I en viss utstrekning vil lovens § 7 også gi rett til opphold i utmark. En utilbørighets- vurdering vil under enhver omstendighet være det avgjørende for hva som er lovlig.

Retten til å dra i land båt omfatter også rett til fortøyning til trær, bergrabber, steiner eller liknende som måtte være egnet og som naturlig finnes på stedet. Innretninger som er anlagt i fjellet for fortøyning, som ringer, bolter og liknende finnes mange steder, nedsatt av Kystverket eller det gamle "ringevesen" (fra 1841 ble nedsatt over 12000 ringer og bolter langs kysten). Kortvarig bruk av slike er også vanligvis tillatt, da det skal mye til for å at bruken anses til utilbørlig fortrengsel, jfr ovenfor om båtferdsel og overnatting i båt. Det antas også å være adgang til for kortere tid å feste midlertidige fortøyningsbolter i grunnen, dersom disse fjernes etter bruk.

Friluftslovens § 7 gjelder også for fortøyning av husbåter. Slik oppankring kan også gå inn under plan- og bygningslovens § 85 og kommunale vedtekter gitt i medhold av denne paragrafen.

5.4 Bading

Badeliv inngår i allemannsretten, og regler om det finnes i friluftslovens § 8. Reglene om bading i sjø og i vassdrag ble samlet i friluftsloven da vannressursloven trådte i kraft fra 2001 (vannressursloven § 16 viser til friluftsloven).

Enhver har rett til å bade i sjøen eller i vassdrag fra strand i utmark eller fra båt, men det er krav om at det skal foregå i rimelig avstand fra bebodd hus (hytte) og ikke være til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre. Dette gjelder selvsagt også andre badende.

Synet på bading har endret seg fra friluftsloven ble vedtatt og til i dag. Dette kom klart fram under Høyesteretts behandling av ovennevnte sak om allmennhetens rett til bading (jfr Rt.2007-102), som gjaldt en holme adskilt med et ca 35 meter bredt sund fra fastlandet innenfor, der der ligger en stor fritidsbolig i avstand ca 50 meter fra holmen. Høyesterett fant at allmennhetens bruk ikke gikk lenger enn det friluftsloven gir anledning til, innenfor rammen av § 11. Friluftslovens krav om at bading bare kan finne sted i rimelig avstand fra bebodd hus, kan ikke sees som et selvstendig krav, men avstanden fra bebodd eiendom vil inngå som et vesentlig moment i vurderingen av hva som er til utilbørlig fortrengsel eller ulempe. Høyesterett uttalte at det ikke vil være mulig å angi en avstand som generelt må anses som grensen mellom bading som er tillatt, og bading som krenker grunneierens rett. I den konkrete saken kunne det ikke være noe forbud mot at de badende svømte nær fritidsboligen, idet ferdsel med båt i alle tilfelle vil være lovlig i henhold til § 6 og det ville være lite sammenheng i reglene dersom det å svømme nær land skulle være forbudt. Høyesterett viste til at vurderingen må ta utgangspunkt i det som er senter for badeaktiviteten.

Hvorvidt bading er til utilbørlig fortrengsel eller ulempe vil måtte vurderes konkret, ut fra en skjønnsmessig avveining mellom grunneierens og allmennhetens interesser. Kravet om utilbørlighet er strengt. At grunneier oppfatter bading som irriterende, og ønsker at allmennheten ikke skal bruke en strand i utmark til bading, er ikke nok.

Ved vurderingen må man ta hensyn til grunneiers egen bruk, men om det ikke foreligger lovlig tilrettelagt og objektivt konkurrerende privat bruk skal det svært mye til før bading kan anses ulovlig. Om slike forhold viste Høyesterett til Furumoa-saken.

6. Rett til høsting

6.1 Plukking av blomster, bær og sopp

Den del av allemannsretten som gjelder høsting er, i motsetning til reglene om ferdsel og opphold, ikke omhandlet i frilufsloven. Ettersom ulike høstingsaktiviteter er viktige for det allmenne friluftsliv, omtales de likevel kort i dette rundskrivet. Særlig er bærplukking, sopphøsting, fritidsfiske og jakt tradisjonelle og utbredte friluftslivsaktiviteter.

Retten til jakt og til laksefiske og innlandsfiske inngår ikke i allemannsretten, men tilligger grunneieren. Det er likevel grunnlag for bred adgang til utøvelse, jfr nedenfor.

Retten til plukking av ville *bær, sopp og blomster* er nedfelt i straffelovens § 400, Paragrafen gir også rett til å plukke ville *nøtter* når de spises på stedet, samt oppta *røtter* av ville urter. I paragrafen er det uttrykt slik at den som plukker dette «bliver ikke at straffe», men det må oppfattes slik at dette er fullt ut rettmessige handlinger. Bortsett fra begrensningen når det gjelder nøtter, er det uten betydning hva man gjør med produktene etter at de er sanket. Det vil f.eks. være lovlig å plukke bær og sopp for salg. Sårbare/sjeldne arter kan være fredet etter naturvernloven, enten generelt eller på bestemte lokaliteter.

Plukking er bare tillatt «på uinnhegnet Sted». Uttrykket anses å omfatte det samme som utmark etter frilufsloven. Grunneieren vil således ikke kunne gjerde inn sin eiendom for å holde allmennheten borte.

Den nye Finnmarksloven gir alle som er bosatt i Finnmark fylke rett til å plukke multer (§ 23), og alle og enhver for øvrig har adgang til å plukke multer til egen husholdning (§ 25), jfr lov av 17. juni 2005 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke.

For plukking av molter i Nordland, Troms og Finnmark følger det imidlertid av straffelovens § 400 annet ledd, at grunneieren har rett til molter på det som kan anses for "muldebærland" - spesielle moltemyrer av økonomisk verdi. For å ha praktisk virkning må et forbud opplyses med oppslag eller være lokalt allment kjent eller kunngjort. Det er her likevel tillatt for alle å plukke molter som spises på stedet.

Fra 1970 til 2003 var det ikke tillatt å plukke molter før bærene var modne. Forbudet ble opphevet da den nye matloven ble vedtatt i 2003, i det de hensyn som lå til grunn ikke tilsa behov for et særskilt forbud. Kravet om å ferdes og opptre hensynsfullt i naturen, i samsvar med frilufslovens § 11, dekker generelt og prinsipielt den samme rettstilstanden. Det har også i liten grad vært konflikter med uaktsom molteplukking.

6.2 Sanking av stein, mose og ved

Sanking av andre naturprodukter enn bær, sopp og blomster hører ikke like umiddelbart sammen med friluftsliv, men omtales likevel for fullstendighetens skyld.

Straffelovens § 399 kommer her inn og etter dennes ordlyd er det straffbart å ta bl.a. stein, mose og ved fra andres eiendom. Det er imidlertid en alminnelig oppfatning at tørrkvist og annet verdiløst brensel som ikke eier kan ventes å utnytte, kan tur- og friluftsfolk fritt bruke til bål for kaffekoking m.v. under rasting og opphold i tråd med friluftslivets lov, når det ellers er rettmessig å gjøre opp ild (jf nærmere om bålbrenning under 7.7).

Sanking av stein, mineraler, torv og mose m.v. krever tillatelse fra grunneier, men også her har det tradisjonelt vært ansett tillatt å ta med seg mindre mengder verdiløst materiale, til hobbybruk. Mutbare metaller er unntatt fra sanking, disse kan ha stor verdi og uttak m.v. er hjemlet i særlov.

6.3 Jakt og fiske

Fiske på sjøen er tillatt for alle og enhver innenfor de rammer fiskerilovgivningen setter lov om laksefisk og innlandsfisk m.v. av 15. mai 1992 med tilhørende forskrifter gir også grunnlag for en bred og variert adgang til utøvelse av fritidsfiske. Det samme gjelder reglene for jakt i lov om viltet av 29. mai 1981 med tilhørende forskrifter. Det er særlig god adgang til jakt og fiske på sjøen og på statsalmenninger og annen statsgrunn. Både jakt og fiske innebærer særlige krav til ferdigheter, kunnskap og ansvarlig atferd, av hensyn til naturmangfold, human utøvelse og sikkerhet. Som alt friluftsliv gir aktivitetene samtidig gode opplevelser, trivsel og spenning.

Barn under 16 år har rett til gratis fiskekort for fiske med stang og håndsnøre etter innlandsfisk i tiden fra og med 1. januar til og med 20. august. Retten er ikke betinget av at barnet er sammen med en voksen. I vassdrag eller deler av vassdrag som fører anadrom laksefisk kreves grunneiers samtykke.

På sine nettsider gir Fiskeridirektoratet og Direktoratet for naturforvaltning praktisk og detaljert informasjon om reglene og adgangen til jakt og fiske.

7 Innskrenkninger i ferdselsretten

7.1 Nærmere om ferdselskultur og eierens bortvisningsrett

En generell omtale av kravet til ferdselskultur er gitt foran under 2.3.

Hva som er en tilstrekkelig hensynsfull og varsom atferd i forbindelse med friluftsliv, er noe utdypet i § 11 første ledd, annet punktum der det er presisert at man har plikt til ikke å etterlate seg stedet i en tilstand som kan virke skjemmende eller føre til skade eller ulempe for noen. De nærmere konkrete krav til god ferdsel vil for øvrig i stor grad samsvare med sunn fornuft.

Hensynet til miljøet slik det framgår av i § 11 gir grunn til å understreke at det må utøves særlig aktsomhet for de ferdselsformer som er tillatt overalt i fjellet etter § 2 annet ledd. Mange arealtyper i fjellet er sårbare for belastninger, spesielt i forhold til sommeraktiviteter som ridning og sykling. Man må derfor legge stor vekt på å ikke bidra til slitasjeskader m.v.

Aktsomhetsbestemmelsen i friluftsløven suppleres også av bestemmelser i andre lover. Det vises f.eks. til forurensningslovens § 28 som setter forbud mot forsøpling, og viltlovens § 3 tredje ledd om at enhver virksomhet skal ta hensyn til viltet.

Miljøverndepartementet har uttalt seg til spørsmålet om rekkevidden av § 11 i forhold til såkalte paint-ball kamper. Departementet har antatt at denne typen aktivitet går ut over den rett til hensynsfull og varsom ferdsel som friluftsløven gir. Avholdelse av slike kamper må derfor skje i samråd med grunneier, og kampene må legges til egnede områder der ulempe for andre unngås.

Ferdselskultur i forbindelse med organisert ferdsel omtales nedenfor under 7.2.

Grunnens eier har i en viss utstrekning rett til å håndheve bestemmelsen om ferdselskultur. Det framgår av § 11 annet ledd at grunneier eller bruker har rett til å *visé bort* folk som opptrer hensynsløst eller ved utilbørlig atferd utsetter eiendommen eller berettigede interesser for skade eller ulempe. Med «bruker» siktes til en person som bruker eiendommen i grunneierens sted, f.eks. en forpakter eller leietaker eller beiterettsutøver. Bortvisningsretten gir ikke adgang til bruk av fysisk makt.

Ferdsel og opphold på *sjøen* og i *vassdrag* er omtalt foran under 5. Kravene til god ferdselskultur gjelder etter § 11 første ledd direkte for ferdsel på sjøen, jf ordlyden «på annen manns grunn eller sjøen utenfor». Tilsvarende aktsomhetskrav vil gjelde for ferdsel i vassdrag, der reglene for øvrig følger av vannressursloven.

7.2 Organisert og kommersiell ferdsel

Friluftsliv utøves i betydelig grad på organisert basis, og også ofte i kommersiell regi. Som eksempel på organisert friluftsliv kan nevnes speiderturer, organiserte rideturer, organiserte fotturer i regi av Den Norske Turistforening eller lokale friluftslivsorganisasjoner.

Kommersiell ferdsel blir det snakk om når noen gjør seg næring av å tilby ulike friluftslivsaktiviteter. Ikke all organisert virksomhet vil ha kommersiell karakter, jf. at organisasjonene ofte har en ideell målsetting og organiserer aktiviteter primært av ideelle grunner og ikke for å tjene penger. Grensen mellom organisert og kommersiell ferdsel kan være vanskelig å trekke. Friluftsløven bruker verken begrepet organisert ferdsel eller kommersiell ferdsel, slik at grensen i praksis ikke blir avgjørende.

Allemannsretten omfatter også organisert ferdsel. Grensen for hva som inngår i allemannsretten i denne sammenheng framgår av friluftsløvens § 10 om *friluftsmøte o.l.* Bestemmelsen setter en grense for allemannsretten ut fra ferdselen og oppholdets *omfang*. I visse tilfelle er det krav om samtykke fra grunneier. Det avgjørende er om et arrangement gir «sammenstimling av folk» og av den grunn «kan medføre nevneverdig skade eller ulempe». I slike tilfeller kreves samtykke av grunneier.

Konkret angitt følger det av § 10 at friluftsmøte, idrettsstevne og «liknende sammenkomst» som kan medføre nevneverdig skade eller ulempe, krever samtykke av eier eller bruker av den grunn hvor avsperring foretas, samling, start eller innkomst finner sted, eller hvor sammenstimling av folk for øvrig må påregnes. Mao kan såvel organisert som kommersiell ferdsel foregå i utmark på fremmed grunn såfremt det ikke medfører slikt masseopphold på et bestemt sted at skade eller ulempe av betydning kan oppstå.

Det er med andre ord to forhold som må foreligge før det kreves samtykke fra grunneier:

- Arrangementet må ha et visst omfang.
- Arrangementet kan med sannsynlighet medføre nevneverdig skade eller ulempe på det arealet som berøres av sammenstimlingen.

Det er bare krav om samtykke av grunneiere som berøres av selve sammenstimlingen i forbindelse med arrangementet (som ved avsperring, samling, start eller innkomst).

Hvor grensen går for hva som er tillatt uten samtykke må avgjøres på grunnlag av de konkrete forhold i det enkelte tilfellet. Det må f.eks. legges vekt på type aktivitet, omfanget av tilstrømming, hva slags terreng folk samles i, og hvilken årstid det dreier seg om. Momenter som taler for at samtykke kreves kan f.eks. være at arrangementet sannsynligvis vil medføre gir skade på trær og vekster, forstyrrer viltet i yngletiden, eller hindrer dyr på beite. Frykt for skade på arealer som ikke omfattes av sammenstimlingen gir ikke grunnlag for krav om samtykke.

Skiløp, turløp og orienteringsløp som går over flere eiendommer der sammenstimling bare vil skje visse steder, kan følgelig arrangeres uten at samtlige grunneiere behøver å samtykke. I § 10 annet ledd er det imidlertid nedfelt et spesielt aktsomhetskrav som gjelder ved avholdelse av slike løpsarrangementer, idet løyper ikke må legges slik at skogforynging, ungskog eller gjerde skades.

Friluftslovens § 10 trekker grensen for forholdet til grunneier når det gjelder organisert og kommersiell ferdsel. Men andre bestemmelser i friluftsloven setter også grenser, slik at omfanget av ferdselen er av betydning i praksis. Man bør være mer aktpågivende i forhold til kravene om ferdselskultur i § 11 dersom ferdselen har stort omfang.

Det er virksomhetens omfang og virkninger som er avgjørende, ikke om den drives kommersielt eller på ideell basis. Ved omfattende ferdsel og intensiv bruk skjerpes kravene til aktpågivenhet.

Det er viktig at det søkes best mulig samarbeid med grunneiere i forbindelse med organisert ferdsel, særlig i forbindelse med idrettsutøvelse. Det foreligger en avtale om retningslinjer for o-idrettens forhold til naturmiljø og rettighetshavere, som er inngått i 1990 mellom berørte organisasjoner, bl.a. Norges Orienteringsforbund og grunneierorganisasjonene. Videre foreligger det en såkalt rammeavtale for leie av grunn til skiløyper og turveger, som er inngått mellom bl.a. Norges Skiforbund og Bondelaget/Skogeierforbundet. Dessuten har Norges Rytterforbud i samarbeid med Skogeierforbundet og Bondelaget utarbeidet et avtaleformular for bruk av privat grunn til riding.

Kommersiell og/eller organisert ridevirksomhet, ofte i regi av rideskoler, har i visse tilfeller skapt konflikter lokalt, særlig om lovligheten av ridning på private veier og slitasjeskader på slike veier. En del mennesker kan føle redsel ved møte med ryttere, særlig om de rir samlet i grupper. Det er derfor viktig at de som arrangerer organisert ridning kontakter berørte grunneiere og kommunen slik at konflikter kan forebygges. Se det som er anført om ridning foran under 3.2.3.

7.3 Ulovlige stengsler og forbudsskilt

Friluftslovens § 13 om ulovlige stengsler og forbudsskilt er en bestemmelse om eierens plikt til å respektere allmennhetens ferdselsrett, og ikke legge hindringer i veien for dens utøvelse.

Såkalte *sjikanøse stengsler* er omhandlet i første ledd i § 13. Grunneier eller bruker kan ikke ved stengsel eller på annen måte vanskeliggjøre lovlig ferdsel - medmindre det tjener berettigede interesser og ikke er til utilbørlig fortrenghet for ferdselen.

En eier som mener ferdsel er til belastning, kan ikke selv ta seg til rette med sperringer o.l. I tilfelle må det søkes etablert en lovlig sperring etter § 16, jf omtale nedenfor under 7.6.

Om *skilt* er det en særskilt bestemmelse i § 13 annet ledd. Der framgår det at det ikke er tillatt å sette opp skilt eller på annen måte kunngjøre forbud mot lovlig ferdsel eller bading.

§ 13 vil ramme tiltak av forskjellig art, såfremt hensikten med tiltaket er å hindre lovlig ferdsel. Det typiske er oppsetting av gjerder, men også f.eks. oppdyrking som kun har til formål å hindre ferdsel, eller utsetting av farlig hund i bånd vil kunne rammes.

Miljøverndepartementet har lagt til grunn at også utsetting av båt med bøye, samt plassering av flaggstang for å holde folk unna kan bli rammet av § 13.

Ved anvendelsen av § 13 må det foretas en interesseavveining mellom grunneierens interesser og hensynet til allmenn ferdsel. En hindring vil normalt måtte godtas dersom den har et fornuftig formål. Oppsetting av et gjerde for husdyr, eller sperring av et farlig stup av sikkerhetsgrunner vil derfor være lovlig.

I forhold til dyrehold ble det i Furumoa-saken gitt uttrykk for følgende:

- Da dyreholdet ikke var ervervsmessig, kunne allmennhetens ferdsel ved interesseavveiningen ikke være til utilbørlig fortrenghet for eier.
- Eier viste til at det på eiendommen ble holdt husdyr og at inngjerding derfor var nødvendig. Høyesterett mente at stengsler i forbindelse med dyrehold kunne utformes slik at ferdselsretten var i behold, for eksempel ved å lage port eller gjerdekliv.

Tiltak som alene har til hensikt å hindre allmennhetens ferdsel er ulovlige selv om allmennheten har alternative ferdselsmuligheter. Det vil f.eks ikke være tillatt å pløye opp en mye brukt tursti for å plante poteter i denne traseen (RG 1995 s. 1184). Det stilles ikke noe krav om erkjent skyld. Selv om grunneier/bruker i eksemplet ovenfor ikke erkjenner annet enn et behov for poteter, vil hensikten være åpenbar og tiltaket ulovlig. En problemstilling som har vist seg aktuell i utsatte områder i strandsonen er de tilfeller hvor grunneier/bruker ikke erkjenner at tiltakene er anlagt med slik hensikt og det heller ikke er grunn til å anta at dette har vært et fremtredende motiv, men hvor det faktiske resultatet likevel har blitt privatisering av utmark. Det må her foretas en helhetsvurdering av inngrepets eller inngrepenes samlede effekt.

§13 andre ledd rammer først og fremst skilt som gir uttrykk for et generelt forbud, f. eks. med tekst som "all ferdsel forbudt" eller "privat, ingen adgang". Også mer indirekte avvisningsskilt, slik som "kun for medlemmer" eller "bading kun mot betaling" vil kunne være ulovlig. En annen vanlig, og ofte ulovlig, skilting er maling på fjell med ordlyden "Privat".

Hva som faller inn under § 13 vil bero på en konkret skjønnsmessig vurdering. Ved tvil om et stengsel eller annen hindring, et skilt eller en kunngjøring er lovlig, kan grunneieren, brukeren eller et interessert friluftslag kreve uttalelse fra kommunen etter friluftslovens § 20 bokstav c.

Ulovlige stengsler har grunneieren plikt til å fjerne, og kommunen kan kreve fjerning med hjemmel i og etter framgangsmåten angitt i § 40. Det vises til nærmere omtale av § 40 nedenfor under 10.2.

Som friluftslivsorgan, jf friluftslovens § 21, har kommunen et ansvar for å fjerne ulovlige stengsler og skilt. Kommunen bør aktivt følge med og søke fjernet eventuelle ulovlige stengsler og skilt, spesielt i strandsonen som er særlig attraktiv for allmenn ferdsel. Direktoratet for naturforvaltning har i DN håndbok 26-2005 utarbeidet en veileder for kartlegging av ferdselshindre i strandsonen. Det er videre utarbeidet en håndbok for Juss i strandsonen. Håndbøkene kan lastes ned på nettsidene: www.dirnat.no, som også gir bred informasjon om friluftsloven, strandsonespørsmål og tiltak for å hindre ulovlig privatisering.

Det er viktig at det så langt mulig søkes samarbeid med grunneiere for å få til gode løsninger. Det kan enkelte steder være hensiktsmessig å forsøke å få etablert tiltak som virker til at konfrontasjoner og konflikter unngås. Det kan f.eks. være aktuelt med anlegg av nye stier, skilting som viser til attraktive punkter, eller forbudsskilting på deler av en eiendom som klart er innmark, eller andre likende tiltak som virker kanalisierende på allmenn ferdsel.

7.4 Betaling i forbindelse med friluftsliv

Allemannsretten gir en rett for alle til ferdsel og opphold; en rett som er *gratis*. Det kan dermed ikke tas betalt for utøvelse av allemannsrett. Først når man går utover den alminnelige retten til ferdsel m.v., slik at grunneieren kan nekte slik bruk av eiendommen, kan det kreves betaling. Det er f.eks. ikke noe i veien for at grunneieren kan leie bort grunn til intensiv bruk som går utover allemannsretten. Det er derfor viktig å peke på at denne type avtaler formuleres slik at det av ordlyden går klart frem at det ikke er betalt for rettigheter som følger av friluftsloven.

Dersom et område blir spesielt *tilrettelagt* for allment friluftsliv, kan det tas betaling - for å dekke kostnadene med tilretteleggingen. Grensen for adgangen til å ta betaling i tilknytning til friluftsliv og ferdselsrett framgår av friluftslovens § 14 om avgift for adgang til opparbeidet friluftsområde. Bestemmelsen beskytter allmennhetens rett til ferdsel og friluftsliv. Samtidig anerkjennes rett for eier eller bruker til innen angitte rammer å ta betalt for visse tilretteleggingstiltak som skjer til friluftsfremgang. Herunder gis om nødvendig grunnlag for å stenge områder for ferdsel for å kunne gjennomføre avgiftsinnkrevningen.

Miljøverndepartementet ser det som ønskelig at minst mulig utmarksareal unndras allmenn ferdselsrett ved at det innføres betalingsordninger. Der avgiftsordninger anses nødvendig, bør avgiften i størst mulig grad kreves inn i nær tilknytning til selve det opparbeidede anlegg, slik at det ikke lages sperringer for større områder en strengt nødvendig. Obligatorisk godkjenningsordning sikrer kommunen bedre muligheter til å styre avgiftsinnkrevningen slik at allmennhetens friluftslivinteresser og allmenn ferdsel blir tilstrekkelig ivaretatt. Avgiftsordninger som ikke er innenfor friluftslovens rammer, men unødige hindrer allmenn ferdsel, må nektes etablert.

Etter ordlyden i § 14 kan grunneier eller bruker kreve avgift for adgangen til badestrand, teltplass eller annet *opparbeidet friluftsområde*, etter å ha innhentet *tillatelse* fra kommunen. Det er kun tillatt å ta en *rimelig* avgift. Avgiften må ikke stå i misforhold til de tiltak som er gjort og de kostnader som er nedlagt på området til fordel for friluftslivet.

Ordninger som fyller lovens vilkår, skal ikke automatisk godkjennes; avgjørelsen av om avgift skal innføres vil bero på en konkret skjønnsmessig vurdering. Kommunen kan sette vilkår for tillatelsen, f.eks. om opparbeidningen, sanitæranlegg, eller innkrevningssystemet.

Søknadsplikten gjør det lettere for det offentlige å føre kontroll med at grunneierens ytelser er tilstrekkelige når det gjelder slike forhold.

Reglene om søknadsplikt antas å ha virkning også for tilfelle der avgift allerede er innført. Det vil være anledning til å tilbakekalle en gitt tillatelse, eller gripe inn i en etablert ordning, dersom det viser seg at den ikke praktiseres i samsvar med lovens vilkår. Det er viktig at kommunen følger med og tar opp med eier/bruker forhold som anses å falle inn under § 14.

Når det gjelder saksbehandlingen, framgår det klart av frilufslovens § 24 annet ledd, første punktum, at for behandlingen av saker etter § 14 gjelder forvaltningslovens regler om enkeltvedtak, jf nedenfor under 9.3.

Spørsmålet om å etablere avgiftsordninger har fått økende aktualitet, bl.a. som følge av økende turisme og satsing på utvikling av reiselivet..

Det har forekommet eksempler på betalingsordninger som kan anses tvilsomme i forhold til frilufsloven. Avgiftsordninger for bruk av skiløyper er i strid med frilufsloven. Ferdsele i alpinanlegg er også fri, bare heistjenester og liknende kan kreves betalt. For attraktive naturseverdigheter der det er foretatt tyngre kommersiell tilrettelegging for turister kan det ved avgiftsileggingen bli nødvendig å skille mellom tilrettelegging for opphold og ferdsel utendørs (frilufsområdet) og utgifter i tilknytning til innendørsanlegg.

Når det gjelder bestemmelsens rekkevidde, vil departementet peke på at den etter sin ordlyd gjelder for «badestrand, teltplass og annet opparbeidet frilufsområde». Eksempelene nevnt i lovteksten antyder at bestemmelsen tar sikte på *avgrensede områder for opphold* og aktivitet av en viss varighet; typisk er badeplasser og teltplasser eller campingplasser. Bestemmelsen hjemler også avgift for bruk av parkeringsplasser som er opparbeidet i tilknytning til frilufsområder, mens bompenger på veger til området i tilfelle må etableres med hjemmel i vegloven.

Bestemmelsen gir som nevnt ikke hjemmel for å legge avgift på ferdsel på skiløyper, stier o.l., selv om de er opparbeidet. Slik ferdsel er gratis. Dette ble presisert i odelstingsproposisjonen og bemerket i innstillingen fra energi- og miljøkomitéen i forbindelse med endringen av frilufsloven 21. juni 1996.

Innføring av såkalte "løypepass", destinasjonsavgifter og lignende avgifter som pålegger betaling for tilretteleggingstiltak knyttet opp mot adgangen til utøvelse av en allemannsrett, faller også utenfor hjemmelen i § 14.

Bestemmelsen har ikke betydning i forbindelse med ordinær forretningsbasert næringsvirksomhet. Inngangspenger vil her kunne tas uavhengig av frilufslovens § 14. Områder som er unntatt fra alminnelig ferdselsrett - områder som er å anse som innmark eller like med innmark, herunder områder «for industrielt eller annet særlig øyemed hvor allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrengsel for eier, bruker eller andre» (jf frilufslovens § 1a) - vil falle utenfor bestemmelsen. Innkreving av avgifter for atkomst til slike områder, f.eks. fornøylesparker o.l. anlegg som er anlagt og drevet på kommersielt basis, vil falle utenfor frilufslovens rekkevidde. Frilufslovens § 14 har dermed ingen betydning når det gjelder fastsettingen av inngangspenger til denne typen kommersielle anlegg.

7.5 Atferdsregler

Med stor utfart til mange attraktive områder for friluftsliv kan det være behov for å regulere ferdselen og bruken nærmere ved å fastsette atferdsregler etter friluftslovens § 15.

Myndigheten til dette tilligger kommunen, men med samtykke av eieren eller brukeren, og med fylkesmannens stadfesting. Miljøverndepartementet anser atferdsregler som et hensiktsmessig virkemiddel som kan og bør tas i bruk for å avhjelpe problemer på attraktive og mye brukte friluftsområder, der det er nødvendig for å bevare naturgrunnet og bevare miljøet for øvrig i området.

Atferdsregler kan ikke fastsettes generelt og over alt. Etter ordlyden i § 15 kan det bare fastsettes på «visse friluftsområde», dvs. *friluftsområder «hvor utfarten er stor»*.

Bestemmelsen har særlig aktualitet i og nær byer og tettsteder, der presset på utfartsområdene normalt er størst. Stor ferdsel kan føre til slitasje og skade for såvel naturen som for grunneiers interesser og for friluftsfolk. Det er ønskelig å bevare friluftsområdene mest mulig intakt, slik at friluftskvalitetene tas vare på.

Restriksjoner kan bare legges på klart *begrensede og konkret avgrensede områder*.

Bestemmelsen kan vanskelig brukes til å legge begrensninger på bruk av større områder, f.eks. forbud mot overnatting i bobiler langs lengre vegstrekninger eller forbud mot bruk av strandsonen langs lengre elvestrekninger. Det kan vanskelig sies at utfarten er stor langs en større slik strekning i sin helhet. Heller ikke vil § 15 kunne brukes til å begrense ferdselen i skiløyper/lysløyper eller andre ferdselsårer generelt (f.eks. hundeforbud i skiløyper).

Hva slags type restriksjoner som kan være aktuelle framgår også av ordlyden, idet det opplyses at reglene særlig skal ta sikte på å opprettholde ro og orden, verne dyre- og plantelivet og fremme helsetiltak og sanitære formål. Med andre ord er det en type ordensregler det her er snakk om. Det kan f.eks. være aktuelt å legge mindre begrensninger på folks atferd; f.eks. forbud mot støyende musikk, plikt til å ha hund i bånd o.l. Mer inngripende restriksjoner kan være begrensninger eller forbud mot telting, overnatting i bobiler og campingvogner, bilkjøring og parkering i området, regler for landsetting/fortøyning av båt osv. Forbud mot visse aktiviteter der det er et problem vil også kunne være aktuelt. Reglene må tilpasses lokale forhold og behov.

Det vil ikke være mulig gjennom fastsetting av atferdsregler å forby ferdsel generelt i et område. Slik sperring av et område vil i tilfelle måtte gjennomføres etter § 16, jf 7.6 nedenfor, eller med hjemmel i annen lov.

Normalt er det først når ferdselen på et område får tilstrekkelig stort omfang, at problemene oppstår, og det er grunn til å legge restriksjoner på ferdselen. Regler kan imidlertid fastsettes for å forebygge at problemer oppstår, dersom det er en såpass omfattende utfart at problemer åpenbart kan forutses. Det må være mulig å anvende et «føre-var» prinsipp også i denne forbindelse. Det kan således ikke stilles store krav til dokumentasjon av problemer før regler kan fastsettes. Initiativ til regulering kan komme fra grunneier, eller kommunen kan selv ta initiativet.

Miljøverndepartementet fastsatte 19. mai 1995 atferdsregler for skjærgårdspark-områder og andre friluftslivsområder for allmennheten som staten eier eller har rådighet over langs kysten av Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder. Slike regler ble den gang iverksatt ved vedtak av fylkesmannen. Etter lovendringer i 1996 iverksettes de nå av kommunen, jfr § 24.

Atferdsregler vil primært regulere atferden på land. § 15 kan imidlertid også brukes til å fastsette bestemmelser om bading, landsetting av båt, samt også til å gi bestemmelser om særskilt varsom ferdsel eller forbud mot visse typer ferdsel nær land.

Atferdsregler er forskrifter etter forvaltningsloven, jf § 24 i friluftsløven. Etter denne paragrafen gjelder ellers særskilte regler om kunngjøring og overprøving av atferdsregler. Vi viser til nærmere omtale under 9.3 nedenfor.

7.6 Sperring og innløsning

Etter friluftsløvens § 16 kan kommunen bestemme midlertidig *sperring* av en eiendom som i særlig grad er utsatt for allmenn ferdsel. Sperring av et område for allmenn ferdsel er det mest vidtgående virkemiddel friluftsløven gir anvisning på, som bare kan tas i bruk ved massetilstrømmning som innebærer en skade eller hindring.

Det er krav om samtykke fra eier eller bruker, og kommunens vedtak skal stadfestes av fylkesmannen. Saksbehandlingsreglene omtales nærmere nedenfor under 9.3.

Det er ikke kurant å utelukke allmennheten fra et område der ferdselsrett i utgangspunktet gjelder, og bestemmelsen setter nærmere vilkår for når det kan skje. Etter ordlyden kommer sperring bare på tale dersom en eiendom er utsatt for ferdsel i «særlig grad». Alminnelig ferdsel kan det ikke sperres mot. At det er spesielt mye ferdsel på en eiendom er i seg selv ikke nok; det kreves i tillegg at ferdselen gjør «nevneverdig skade» eller er til «vesentlig hinder» for eierens egen bruk av eiendommen.

Bestemmelsen har sin bakgrunn i at det i praksis kan være vanskelig å fastslå når ferdselen overskrider grensen for den alminnelig ferdselsrett. Den enkelte har normalt ikke alene overskredet ferdselsretten og kan ikke gjøres erstatningsansvarlig for eventuell skade. Sperring kan da gi den nødvendige beskyttelse av eiendommen. Grunneieren kan ikke selv sperre eiendommen - jf bestemmelsen om sjikanøse stengsler som er omtalt foran under 7.3. - men må i tilfelle henvende seg til kommunen for å få fattet et offentlig sperrevedtak.

Kommunen kan bestemme «hel eller delvis» sperring av en eiendom. Hele eller deler av eiendommen kan bli avsperrret, for hele året, eller for et bestemt tidsrom, og forbudet kan gjelde for all ferdsel, eller bare for visse aktiviteter, f.eks. bading, rasting eller teltning. Av § 16 annet ledd framgår at sperring alltid er *midlertidig* - det kan bare fastsettes for et begrenset tidsrom på inntil 5 år om gangen.

Selv om vilkårene for å bestemme sperring er til stede, har ingen krav på å få sperret eiendommen. Det vil bero på en nærmere skjønnsmessig vurdering om sperring skal fastsettes. Det må foretas en grundig avveining før sperring eventuelt besluttes, siden det vil gjelde områder som har betydelig interesse for friluftsfolk. For viktige friluftsområder der det er vesentlige konflikter med grunneier, og denne ønsker sperring, bør kommunen være varsom med å bestemme dette. Istedet bør kommunen søke andre løsninger som ivaretar allmennhetens interesser, f.eks. gjennom avtale søke å erverve eiendommen eller inngå servituttavtale som sikrer allmennhetens muligheter til fortsatt bruk av området, etterkomme krav om innløsning, eller eventuelt gå til ekspropriasjon. Utarbeiding av reguleringsplan for området kan ofte være et egnet virkemiddel til få klarlagt og løst interessekonflikter.

Etter ordlyden i § 16 kan sperring skje av «en eiendom». Miljøverndepartementet forutsetter at også sjøarealer nær land og vassdrag vil kunne avsperras ved bruk av frilufslovens § 16.

Dersom grunneierens ønske om sperring ikke fører fram, eller sperring ikke fungerer tilfredsstillende, har grunneieren muligheter til å kreve *innløsning* av området etter frilufslovens § 18. Slik innløsning er en rett for eier av grunn som er utsatt for særlig ferdsl som gjør nevneverdig skade eller er til vesentlig hinder (jf § 16), dersom det ikke blir vedtatt sperring eller dersom sperring ikke er tilstrekkelig til å beskytte området.

Myndigheten til å avgjøre krav om innløsning er lagt til kommunen. Myndighetsplasseringen samsvarer med myndigheten til å bestemme sperring etter § 16, og er også best i samsvar med systemet når det gjelder ekspropriasjon/innløsning etter plan- og bygningsloven og ekspropriasjon etter oreigningsloven. Kommunens vedtak om innløsning er et enkeltvedtak, jf frilufslovens § 24 annet ledd, og kan påklages til fylkesmannen.

Det er ønskelig at spørsmålet om offentlig erverv av et areal om mulig løses i minnelighet. Det bør derfor så tidlig som mulig, og gjerne før krav om innløsning fremmes, etableres kontakt mellom grunneier og kommune for om mulig å finne fram til en frivillig ordning. Det kan også være aktuelt å overta et større areal enn det mest utsatte. Ventelig vil det bli svært få slike saker om innløsning i praksis. Det normale vil være at man finner fram til frivillige ordninger i slike tilfeller, eller går veien om regulering etter plan- og bygningsloven.

Dersom man ikke blir enig og det er fattet vedtak om innløsning, vil § 18 annet ledd om *skjønn og skjønnskostnader*, komme inn. Bestemmelsen gir en generell henvisning til reglene i skjønnsprosesslovens kapittel 2. En særbestemmelse om skjønnskostnader står i § 18. Det innebærer at kommunen normalt skal erstatte eierens skjønnskostnader, og at grunneieren som saksøker ikke skal betale kostnadene etter skjønnsprosesslovens § 54. Unntak kan gjøres dersom grunneieren har avslått et rimelig forlikstilbud eller uten rimelig grunn har forlangt skjønn.

7.7 Begrensninger i medhold av andre lover

Frilufsloven angir ikke uttømmende alle regler for ferdsl i naturen. Andre lover kommer også inn. Det framgår uttrykkelig av frilufslovens § 19 at ferdslsretten gjelder med de forbehold som følger av andre lover, eller forskrifter gitt i medhold av andre lover. Det innebærer at strengere regler for ferdsl som gis i eller med hjemmel i annen lovgivning går foran frilufslovens bestemmelser og innskrenker allmennhetens rett.

En rekke andre lover med tilhørende forskrifter hjemler innskrenkninger i allmennhetens ferdslsrett. Som eksempel kan nevnes:

- *Naturvernloven* av 19. juni 1970 gir hjemmel for vern av områder som naturreservater, landskapsvernområder, nasjonalparker og naturminner, og det kan etter lovens § 22 fastsette særskilte bestemmelser om ferdsl i verneområdene.

- *Kulturminneloven* av 9. juni 1978 gir hjemmel for fredning av område rundt et fredet kulturminne og for fredning av kulturmiljø, og i slike områder kan ferdslen reguleres, jf lovens §§ 19 og 20. Det er dessuten særskilt plikt til varsomhet ved ferdsl i nærheten av automatisk fredete kulturminner, jf § 3.

- *Viltloven* av 28. mai 1981 gir i §§ 7-8 hjemmel for vedtak om biotopvern og ferdslsrestriksjoner av hensyn til viltet.

- *Plan- og bygningsloven* av 14. juni 1985 gir hjemmel for å binde opp arealbruken gjennom reguleringsplan. I reguleringsbestemmelser etter § 26 kan det gis bestemmelser om ferdselsregulering i f.eks. natur- og friluftsområder.
- *Akvakulturloven* med forskrift 22.12.2004 om drift av akvakulturanlegg § 15a setter forbud mot å drive fiske nærmere en produksjonsenhet enn 100 meter og å ferdes nærmere enn 20 meter.
- *Lakse- og innlandsfiskloven* av 15. mai 1992 gir i § 7 hjemmel for virksomhet eller bruk av hensyn til fiskens livsmiljø, og herunder kan det legges restriksjoner på ferdsel i vassdraget.
- *Drikkevannsforskriften 04.12.2001 hjemlet i kommunehelsetjenesteloven* gir i § 4 det lokale Mattilsynet adgang til å forby eller sette vilkår for aktiviteter som forurensner eller kan medføre fare for forurensning av drikkevann. Med aktivitet menes også utøvelse av allemannsretter. Det sentrale Mattilsynet kan ved forskrift forby eller sette vilkår som nevnt.
- *Lov om forsvarshemmeligheter* av 18. august 1914 gir adgang til å forby uvedkommende adgang til bestemte områder.
- *Lov om politiet* av 4. august 1995 gir i § 14 hjemmel for kommunale politivedtekter, som kan legge restriksjoner på ferdsel på steder som er alminnelig beferdet eller bestemt for allmenn ferdsel.
- Forskrift om brannforebygging 26. juni 2002 hjemlet i brann- og eksplosjons-vernloven setter i § 8-2 forbud mot å gjøre opp ild i eller i nærheten av skogsmark i tiden 15. april til 15. september uten tillatelse fra kommunen. Kommunen kan gjennom forskrift fravike forbudet dersom lokale forhold tilsier det. Det er forbudt å gjøre opp ild eller behandle ting slik at det kan føre til brann, og oppgjort ild må ikke forlates før den er fullstendig slokt. Den generelle aktsomhetsplikten innebærer at det må vises varsomhet både med bålbrenning og grilling i spesielt tørre perioder, også utenfor skogsmark.

8 Områder for friluftsliv

8.1 Sikring av friluftsområder

Allemannsretten i seg selv er ikke tilstrekkelig for å kunne utøve friluftsliv. Skal retten til ferdsel ha noen verdi, er det nødvendig at det finnes egnede (naturpregede) arealer å ferdes på. Arealplanleggingen etter plan- og bygningsloven er nøkkelordet her. Det er vesentlig at all arealplanlegging og arealdisponering skjer på en slik måte at friluftinteressene ivaretas.

Selv om et egnet areal er tilgjengelig for allmenn ferdsel, kan det hende at det offentlige må sikre rettigheter utover den rett friluftsløven gir for å sikre allmennheten muligheter for friluftsliv på en god nok måte. Det kan f.eks. være aktuelt med etablering av turstier, anlegg av brygger for bading eller fortøyning av fritidsbåter, opparbeiding av rasteplasser med sanitæranlegg osv. Friluftsløven selv har bare en bestemmelse av betydning, jf nedenfor under 8.3 om tiltak for å lette ferdselen.

Det tradisjonelle arbeidet med offentlig sikring av områder for friluftsliv drives derfor i hovedsak uten annen forankring i friluftsløven enn formålsparagrafen og friluftslivsorganenes generelle ansvar for å fremme friluftslivets interesser innen sitt område. Dette har i svært mange kommuner og fylkeskommuner likevel vist seg å være en god forankring. Staten har medvirket økonomisk og forvaltningsmessig, med grunnlag i bl. a. to stortingsmeldinger om friluftsliv og behandlingen av disse i Stortinget.

Det offentlige arbeidet med sikring av friluftsområder startet så vidt opp på 30-tallet. Det er først og fremst kommuner og interkommunale friluftsråd som har stått for arbeidet, men fra friluftsløven ble vedtatt i 1957 har staten medvirket økonomisk til sikring av offentlige

friluftslivsområder. Den statlige innsatsen er særlig styrket i de siste årene, rettet mot kystsonen og viktig grønnstruktur i voksende byer og tettsteder. Ved utgangen av 2006 er det sikret mer enn 2000 offentlige friluftslivsområder med statlige midler.

Miljøverndepartementet legger til grunn at de arealer som sikres i samarbeid mellom staten og kommuner, friluftsråd og fylkeskommuner, kartlegges og velges ut i samsvar med arealbruksutviklingen i kommuneplanarbeidet.

Miljøverndepartementet ser det ellers som ønskelig at sikring av områder til friluftsliv i størst mulig utstrekning skjer på grunnlag av reguleringsplan.

De fleste offentlige friluftslivsområder sikres gjennom frivillige avtaler mellom det offentlige og private grunneiere. En del områder til friluftsmål er allikevel sikret ved ekspropriasjon med hjemmel i plan- og bygningslovens bestemmelser.

I en del tilfeller har sikring av offentlige friluftslivsområder skjedd ved overføring av eiendommer mellom statlige etater. I den seinere tid har dette særlig vært aktuelt i forbindelse med at forsvaret har avhendet betydelig areal.

Det er lagt ut egen informasjon på nettsidene til Direktoratet for naturforvaltning om statlig medvirkning til sikring av friluftslivsområder.

8.2 Friluftsmark

Friluftslovens § 34 gir i første ledd hjemmel for å legge ut områder av *statens grunn* til friluftsmark. Vedtak må fattes av Kongen med Stortingets samtykke. Etter paragrafens annet ledd kan Kongen gi nærmere regler om allmennhetens rett i områder som er lagt ut som friluftsmark eller på annen måte båndlagt til friluftsliv.

Gjennom slike forskrifter kan allmennhetens adgang såvel begrenses som utvides. Bestemmelsen om friluftsmark har ikke vært benyttet i praksis.

8.3 Tiltak for å lette ferdselen

Friluftslovens § 35 gjelder såkalt *inngrepsløyve*, dvs. hjemmel for å gi tillatelse til merking og andre tiltak for å lette ferdselen i utmark. Den typen tiltak bestemmelsen gjelder er ikke tillatt uten grunneierens samtykke. Som regel får man løst slike saker i praksis ved forhandlinger mellom organisasjon/kommune og grunneier. Miljøverndepartementet ser det som ønskelig at man søker å komme fram til enighet med grunneier i slike tilfeller. Norsk eiendomsstruktur er ofte kompleks, og tillatelse for enkelte typer tiltak krever samtykke fra en rekke grunneiere. I enkelte tilfeller oppnås bl. a. derfor ikke en tilfredsstillende ordning, og § 35 gjør det da mulig å disponere over fremmed grunn. Ved den typen tilrettelegging for ferdsel det her er snakk om, gjøres i praksis store områder mer tilgjengelig for friluftsfolk. Det har riktignok bare vært fattet et fåtall vedtak etter § 35, men det er grunn til å tro at bestemmelsen i seg selv har bidratt til at slike spørsmål er løst i minnelighet.

Departementets myndighet til å gi inngrepsløyve ble delegert til *Direktoratet for naturforvaltning* i 1996. Saksbehandlingsreglene for enkeltvedtak etter forvaltningsloven skal anvendes, jf omtale nedenfor under 9.3.

Det kan gis tillatelse etter § 35 både til kommuner og lag som har til formål å fremme reiseliv og friluftsliv. Kommunene har etter hvert engasjert seg bredt for å bedre mulighetene for

allmenn ferdsel og friluftsliv i sammenheng med reiseliv, landbruk og næringsutvikling. Betegnelsen «lag» her er omfattende og betyr organisasjoner. Typisk i denne sammenheng vil være Den Norske Turistforening og lokale turistforeninger og turlag. Også idrettslag og skiklubber o. l. kan etter sine formål falle inn under bestemmelsen. Interkommunale friluftsråd, som organisasjonsmessig arbeider formelt på vegne av flere kommuner, kan gis tillatelse etter § 35. En arbeidsgruppe nedsatt for å gjennomføre et konkret prosjekt, er derimot ikke et «lag» etter § 35, selv om den opptrer på vegne av en eller flere kommuner. Da må kommunen eller et formelt interkommunalt organ søke.

Bestemmelsen skiller mellom ulike typer tiltak i utmark, som er nevnt i første ledd bokstavene a og b. Bokstav a gjelder varding og *merking* av ruter. Retten til å foreta merking kan gis helt generelt for et større område og uten tidsbegrensning eller vilkår; som en «alminnelig» rett. Tillatelse kan også gis som en «begrenset» rett; slik at det settes nærmere vilkår, f.eks. begrenset til å gjelde for bestemte ruter eller til bestemte tider. Det kreves ikke forutgående skjønn, jf annet ledd. Etterfølgende skjønn kan imidlertid kreves.

Etter bokstav b kan det gis tillatelse til ulike typer *terrenginngrep*, som f.eks. bygging av klopper og bruer og fjerning av steiner og trær etc. Miljøverndepartementet har antatt at bestemmelsen gir mulighet for å tillate maskinpreparering av skiløyper, der grunneier har nektet motorferdsel. Tillatelse kan ikke gis generelt, men bare for bestemte steder. Normalt kreves forutgående skjønn, men Direktoratet for naturforvaltning kan tillate iverksetting uten forutgående skjønn i det enkelte tilfellet.

Bestemmelsen i annet ledd om *skjønn* gir en generell henvisning til reglene i skjønnsprosesslovens kapittel 2 og en særbestemmelse om *skjønnskostnader*. Det innebærer at kommunen normalt skal erstatte eierens skjønnskostnader, og at grunneieren som saksøker ikke skal betale kostnadene etter skjønnsprosesslovens § 54. Unntak kan gjøres dersom grunneieren har avslått et rimelig forlikstilbud eller uten rimelig grunn har forlangt skjønn.

For behandlingen av saker etter § 35 gjelder forvaltningslovens regler om enkeltvedtak, slik det framgår av friluftslovens § 24 annet ledd. Det vises til nærmere omtale nedenfor under 9.3. Forvaltningslovens krav til saksforberedelse innebærer bl.a. at grunneieren skal få uttale seg før det gis tillatelse til inngrep. Ved merking skal dessuten grunneier eller bruker varsles i god tid på forhånd, slik at eventuell uenighet om hvordan merkingen skal foregå kan avgjøres av direktoratet, jf § 35 siste ledd.

9 Friluftslivsforvaltningens organer og funksjoner

9.1 Friluftslivsorganene

Det kommunale og fylkeskommunale ansvaret etter friluftslovens § 22 ligger direkte til kommunen og fylkeskommunen, som står fritt (innen kommunelovens rammer) til å velge intern organisering av arbeidsoppgavene.

§ 21 angir hvilke forvaltningsorganer som har et ansvar i friluftslivsforvaltningen, dvs. hvilke myndigheter som er tildelt ansvar og oppgaver etter friluftsloven. Bestemmelsen er utarbeidet etter mønster av tilsvarende bestemmelser i viltloven og lov om laksefisk og innlandsfisk.

Miljøverndepartementet er fagdepartementet og overordnet sentral myndighet i forhold til friluftsloven. *Direktoratet for naturforvaltning* har det overordnede statlige fagansvar for friluftslivsspørsmål.

Fylkesmannen har det statlige ansvar for friluftsliv på regionalt nivå. Det faglige ansvaret er plassert i miljøvernavdelingen hos fylkesmannen.

Det *fylkeskommunale* ansvar for friluftslivet hviler i utgangspunktet på fylkestinget, som kan delegerer myndigheten i samsvar med reglene i kommuneloven.

Det *kommunale* ansvaret for friluftslivet tilligger som utgangspunkt kommunestyret. Kommunestyret kan delegerer myndigheten etter de nærmere regler i kommuneloven. Myndighet kan således delegeres til formannskapet eller et annet kommunalt utvalg. Ordføreren, leder av et utvalg, et arbeidsutvalg, eller administrasjonssjefen kan tildeles myndighet i enkeltsaker eller typer av saker som ikke er av prinsipiell betydning.

I tillegg må det nevnes at Kongen (med Stortingets samtykke) er gitt myndighet etter friluftslovens § 34.

9.2 Arbeidsoppgavene

Av § 22 første ledd framgår det at de enkelte forvaltningsorganer som angitt i § 21 (Miljøverndepartementet, Direktoratet for naturforvaltning, fylkesmannen, fylkeskommunen og kommunen) skal utføre de *oppgaver som direkte er tillagt dem etter friluftsloven*.

Videre framgår det av § 22 første ledd at de enkelte friluftslivsorganene også har et ansvar *utover det som følger direkte av bestemmelsene i friluftsloven*. Det er formulert slik at de ellers har et generelt ansvar for å fremme allmennhetens friluftslivsinteresser.

Når det gjelder kommunen, fylkeskommunen og fylkesmannen, er det i tillegg presisert i § 22 annet ledd, første punktum at de skal arbeide for å fremme friluftslivsformål *innen sitt område*. Det innebærer bl.a. gjennom uttalelse, innsigelse og klage å medvirke til at det i planarbeidet og i enkeltsaker etter plan- og bygningsloven tas hensyn til friluftslivsinteressene, jfr nedenfor. Videre betyr det medvirkning i andre inngrepssaker, som behandles etter andre lover enn plan- og bygningsloven. Friluftslivsorganene har dessuten oppgaver i tilknytning til arbeidet med sikring og forvaltning av offentlige friluftsområder. For øvrig skal de engasjere seg i andre saker av interesse for det allmenne friluftslivet.

Den samlede oversikt over fordelingen av ansvar og myndighet etter friluftsloven er slik:

§ 2 annet ledd (riding mv.)) kommunen med samtykke av eieren eller brukeren og med fylkesmannens stadfesting

§ 3 tredje ledd (innmarksferdsel) fylkesmannen

§ 9 fjerde ledd (telteforbud) departementet (delegert direktoratet)

§ 14 (adkomstavgift) eieren eller brukeren med tillatelse fra kommunen

§ 15 (atferdsregler) kommunen med samtykke av eieren eller brukeren og med fylkesmannens stadfesting

§ 16 (sperretillatelse)	<u>kommunen</u> med samtykke av eieren eller brukeren og med <u>fylkesmannens</u> stadfesting
§ 18 (innløsning)	<u>kommunen</u>
§ 20 (tvilsspørsmål)	<u>kommunen</u>
§ 21 (friluftslivsorganene)	kommune, fylkeskommune, fylkesmann, direktorat, departement
§ 23 (forskrifter)	<u>departementet</u>
§ 24 (forholdet til forvaltningsloven, kunngjøring, klage)	
annet ledd	<u>fylkesmannen</u>
fjerde ledd	<u>kommunen</u>
femte ledd	<u>kommunen</u> , <u>fylkeskommunen</u> , departementet (delegert <u>direktoratet</u>)
§ 34 (friluftsmark)	<u>Kongen</u> med Stortingets samtykke
§ 35 (inngrepsløyve)	departementet (delegert <u>direktoratet</u>)
§ 40 (stansing/fjerning)	<u>kommunen</u>

Som det framgår, er *kommunen* tillagt oppgaver etter friluftslovens §§ 2 annet ledd, 14, 15, 16, 18, 20, 24 fjerde og femte ledd og 40. Kommunen kan således innskrenke adgangen til riding, sykling o.l., gi avgiftsløyve, fastsette atferdsregler, vedta sperring, avgjøre innløsningskrav, gi uttalelse om tvilsspørsmål, besørge kunngjøring eller bringe visse vedtak inn for direktoratet, samt kreve stansing/fjerning av ulovlige innretninger.

Fylkesmannen er tillagt oppgaver etter §§ 2 annet ledd, 3 tredje ledd, 15, 16 og 24 annet ledd. Det hører således til fylkesmannens ansvar å stadfeste kommunale vedtak om riding, sykling o.l., bestemme avvikende tidsrom for innmarksferdsel, stadfeste atferdsregler og sperrevedtak, samt avgjøre klager på kommunale vedtak om avgiftsløyve, innløsning og stansing/fjerning.

Fylkeskommunen er direkte i friluftsloven kun tillagt konkret myndighet etter § 24 femte ledd, dvs. at fylkeskommunen kan bringe vedtak om riding, sykling m.v., atferdsregler og sperring inn for departementet.

Det regionalpolitiske ansvaret for friluftslivet er derimot godt forankret i fylkes-kommunen, i det regionnivået er svært viktig for ivaretagelse av friluftslivets interesser, spesielt i arealplanleggingen etter plan- og bygningsloven. Mange fylkeskommuner engasjerer seg også i sikringsarbeidet og medvirker økonomisk til dette og ikke minst til aktivitetstiltak og tilrettelegging i samarbeid med stat, kommuner og frivillige krefter.

Det er generelt viktig at kommunen, fylkeskommunen og fylkesmannen under utøvelse av sitt forvaltningsansvar søker å styrke sin kompetanse og benytte seg av tilgjengelig kunnskap.

Dette kan eksempelvis være:

- Informasjon og beskrivelser av nasjonale føringer i stortingsmeldinger, håndbøker og annet veiledningsmaterieell fra departementer og direktorater.

- Kunnskap og kompetanse som er utviklet gjennom forskningsmiljøer og av sentrale organisasjoner, slik som Kommunens sentralforbund, Friluftsrådernes landsforbund og Friluftslivets fellesorganisasjon med medlemsorganisasjoner.
Viktige prinsipielle dommer og juridiske erfaringer fra rettspraksis.

Programmet ”Livskraftige kommuner” i regi av Kommunenes Sentralforbund og Miljøverndepartementet representerer en viktig samarbeidsarena for faglige og politiske utfordringer i miljøvernarbeidet framover. Dette vil være en god arena for samarbeid for å fremme friluftslivet gjennom de muligheter friluftsløven gir, i sammenheng med særlig plan- og bygningsloven, for å bidra til utviklingen av et bærekraftig samfunn.

Når det gjelder det sentrale nivå, er *Direktoratet for naturforvaltning* etter delegasjon tillagt oppgaver etter §§ 9 fjerde ledd, § 24 femte ledd og § 35. Dvs. at direktoratet kan regulere telting i forbindelse med villreinjakten, skal avgjøre vedtak om riding, sykling m.v., atferdsregler og sperring som eventuelt bringes inn for direktoratet til overprøving, samt skal avgjøre søknader om såkalt inngrepsløyve.

Miljøverndepartementet har myndighet til å gi forskrifter etter § 23, samt eventuelt fremme forslag om friluftsmark etter § 34, hvoretter myndigheten tilligger Kongen med Stortingets samtykke. Klager over direktoratets vedtak om inngrepsløyve må avgjøres av Miljøverndepartementet.

Friluftslivsorganene har rett til å ivareta allmennhetens friluftslivsinteresser gjennom *klage* og *søksmål*. Også fylkesmannen er nevnt i tillegg til kommunen og fylkeskommunen. For å avskjære tvil, er retten til å klage uttrykkelig nevnt ved siden av adgangen til å opptre og å reise søksmål.

I § 22 annet ledd, tredje punktum er det uttrykkelig presisert at eventuelt søksmål fra fylkesmannen reises på vegne av staten.

Innsigelsesretten etter plan- og bygningsloven framgår ikke uttrykkelig, men, følger direkte av plan- og bygningsloven. Det går av bestemmelsens formulering klart fram at de nevnte organer skal ha et særskilt ansvar for friluftslivsarbeidet, og at de skal ta aktive skritt der det er nødvendig.

Den enkelte kommune og fylkeskommune står fritt, innenfor kommunelovens rammer, til å bestemme hvordan arbeidet med friluftsliv skal organiseres. Det er opp til fylkestinget og kommunestyret i samsvar med kommunelovens regler å delegerer myndigheten slik det passer, f. eks. til et utvalg. Hvorvidt det aktuelle utvalg/organ f. eks. har selvstendig rett til å klage på et vedtak om dispensasjon som vil være negativt for friluftslivsinteressene, vil avhenge av delegeringen.

Det er derfor viktig at vurderingen av hvordan friluftslivsarbeidet bør organiseres innen kommunen/fylket også omfatter slike overveielser. Det må ved delegeringen tas stilling til hvor selvstendig det er ønskelig at et organ på kommune-/fylkesnivå skal opptre. Det vil etter Miljøverndepartementets vurdering være fordelaktig om det gis en mest mulig selvstendig stilling, slik at friluftslivsinteressene gis et solid grunnlag for å kunne fremme lovens formål.

Fylkesmannen kan som nevnt etter friluftsløvens § 22 annet ledd, tredje punktum påklage vedtak, for å ivareta allmennhetens interesser i alle saker av interesse for friluftslivet. Det er bare enkeltvedtak som er gjenstand for klage, men også enkeltvedtak etter friluftsløven kan i tilfelle påklages av fylkesmannen.

Klage på kommunens vedtak etter friluftslovens § 14 (avgiftsgodkjenning), § 18 (innløsning) og § 40 (stansing/fjerning av ulovlige innretninger) skal avgjøres av fylkesmannen. Dersom fylkesmannen selv klager på et slikt kommunalt vedtak, må klagen avgjøres av overordnet myndighet, dvs. Direktoratet for naturforvaltning.

9.3 Regler om saksbehandling

Friluftslovens § 24 gjelder forholdet til forvaltningsloven, herunder gis særlige regler om kunngjøring og klage.

I § 24 første ledd fastslås at *forvaltningsloven* får generell anvendelse for behandling av saker etter friluftsloven. § 24 annet og tredje ledd presiserer hvilke vedtak i friluftsloven som er enkeltvedtak og hvilke som er forskrifter i forhold til forvaltningsloven. Dermed er det enkelt å finne ut hvilke saksbehandlingsregler som gjelder for de forskjellige vedtakene.

Følgende kommunale vedtak er *enkeltvedtak* i forhold til forvaltningsloven:

- kommunens vedtak etter § 14 om å gi tillatelse til å innkreve avgifter
- kommunens vedtak etter § 18 første ledd om innløsning.
- kommunens vedtak etter § 40 om å kreve et ulovlig arbeid stanset eller fjernet.

Direktoratets vedtak etter § 35 første ledd om inngrepsløyve er også enkeltvedtak.

For enkeltvedtak kommer reglene i forvaltningslovens kapittel IV, V og VI til anvendelse. Bl.a. stilles krav til saksforberedelse og vedtaksform, og det gis nærmere regler om klagefrist osv. Av friluftslovens § 24 annet ledd, annet punktum framgår det at kommunens vedtak kan *påkLAGES til fylkesmannen*. Dette er et avvik i forhold til det som følger av forvaltningslovens § 28 annet ledd. Kommunens vedtak om avgiftsgodkjenning etter § 14, om innløsning etter § 18 og om stansing eller fjerning av ulovlige innretninger etter § 40 kan således påklages til fylkesmannen. Direktoratets vedtak om inngrepsløyve kan påklages til Miljøverndepartementet.

Det framgår av § 24 tredje ledd at følgende kommunale vedtak er *forskrifter* i forhold til forvaltningsloven:

- kommunens vedtak etter § 2 annet ledd om regulering av riding, sykling m.v.
- kommunens vedtak etter § 15 om atferdsregler
- kommunens vedtak etter § 16 om sperring.

I tillegg vil fylkesmannens vedtak etter § 3 tredje ledd om endring av tidspunktet for innmarksferdsel være forskrifter. Det samme gjelder direktoratets vedtak etter § 9 fjerde ledd om telting i samband med villreinjakten, og Kongens vedtak om friluftsmark etter § 34.

Forvaltningslovens kapittel VII om forskrifter vil gjelde, slik at det bl.a. gjelder krav om høring og kunngjøring. Saksbehandlingen er lik for regler som vedtas etter friluftslovens § 2 annet ledd, § 15 og § 16. I friluftsloven selv er det satt samme krav til saksbehandling for regulering av allmenn ferdsel ved restriksjoner på riding, sykling m.v., ved fastsetting av atferdsregler for friluftsområder, og ved vedtak om sperring av særlig utsatt område. Etter bestemmelsene ligger vedtaksmyndigheten til kommunen. Kommunen må ha samtykke fra grunneieren (eller brukeren der denne kommer i grunneierens sted) for å kunne vedta regler. Det gjør det nødvendig med et nært samarbeid med grunneier/bruker i slike saker, og det innebærer at grunneieren har god mulighet til å ivareta sine interesser, f.eks.

næringsinteresser. Initiativ til regulering vil ventelig som oftest komme fra grunneieren, som er nærmest til å registrere problemer i tilknytning til ferdsel på sin eiendom.

Kommunens vedtak skal stadfestes av fylkesmannen. Fylkesmannen skal ivareta rettssikkerhetshensyn generelt og i forhold til grunneiers interesser, og må vurdere og etterse at slike vedtak ikke gir utilsiktede eller uheldige virkninger for friluftsliv i regional sammenheng.

I § 24 fjerde ledd er særskilte regler om *kunngjøring* av forskrifter etter §§ 2 annet ledd, 15 og 16. I tillegg til forvaltningslovens krav i § 38 om kunngjøring i Norsk Lovtidend, kreves kunngjøring i minst en lokalavis, og eventuelt ved oppslag på stedet eller på annen måte. Det er viktig at atferdsregler, sperrebestemmelser og regler for riding, sykling m.v., slås opp på stedet slik at friluftsfolk ser hva det gjelder og man best mulig kan oppnå hensikten med reglene. Det er kommunen som vedtar reglene og som skal besørge kunngjøringen, og som må betale kostnadene i den forbindelse. Ikrafttreden skjer 1 måned etter kunngjøring dersom ikke annet er bestemt.

Etter siste ledd i § 24 er det mulig å bringe fylkesmannens vedtak etter §§ 2 annet ledd, 15, 16 inn for departementet, selv om dette ikke er enkeltvedtak. Departementets myndighet her ble i 1996 delegert til Direktoratet for naturforvaltning, og slike saker avgjøres derfor i tilfelle endelig av direktoratet.

Retten til overprøving gjelder vedtak om stadfesting av forskrifter om riding, sykling m.v., atferdsregler og sperrevedtak, som kan innebære inngripende begrensninger av allemannsretten. Vedtakene kan bringes inn av eieren, brukeren (i grunneierens sted), berørt eller interessert kommune, fylkeskommunen eller friluftslag. Betegnelsen "friluftslag" har i denne sammenheng samme betydning som friluftsansjasjon.

Det er bare fylkesmannens vedtak, dvs. stadfestingen, etter de nevnte paragrafer som kan overprøves. Både vedtak om stadfesting og vedtak om ikke å stadfeste kan overprøves på denne måten. Det vil derimot ikke være mulig å bringe kommunens avslag i forhold til et krav om regulering inn for direktoratet.

Det er i friluftsløven ikke bestemmelser om frister for slik innbringning av vedtak for direktoratet. Reglene i forvaltningsloven § 29 vil imidlertid måtte anvendes tilsvarende her, slik at det normalt blir 3 ukers «klagefrist». Det vil være muligheter for oppreisning dersom klagefristen er oversittet, jf forvaltningslovens § 31, og vedtak kan gis utsatt iverksetting, jf forvaltningslovens § 42.

9.4 Uttalelse om tvilsspørsmål

Friluftsløvens regler om retten til ferdsel og opphold i naturen er i stor utstrekning skjønnspregede. Det innebærer at det i praksis ofte vil bero på en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle om allmennheten har adgang til å bruke et område. I de fleste tilfeller er det opplagt om et areal er innmark eller utmark, og om det således er rett til å ferdes, raste eller telte. I enkelte tilfeller kan imidlertid dette by på tvil. Som regel løser slike spørsmål seg i praksis, uten at det lages noen stor sak ut av det. Grunneiere aksepterer f.eks. ferdsel selv om de strengt tatt synes den er tvilsom, eller friluftsfolk aksepterer bortvisning som de egentlig mener er uberettiget.

Friluftslovens § 20 gir anvisning på hvordan man kan få løst slike tvilsspørsmål, der det er ønskelig med en avklaring, også for framtiden. Tvil om hvordan friluftsloven skal forstås, kan forelegges kommunen.

De tvilsspørsmål som er angitt i punktene a, b og c kan kreves vurdert av *kommunen*. Skjønnsmessige vurderinger basert på kunnskap om de stedlige forhold kan best foretas på lokalt nivå. Ved henvendelser fra grunneieren, brukeren (i grunneierens sted) eller en interessert friluftslivsorganisasjon har kommunen plikt til å avgi en uttalelse om de angitte spørsmål. Ordningen skal bidra til at tvilsspørsmål skal kunne løses på en enklere måte enn å gå veien om domstolene. Det innebærer likevel ikke at kommunen alltid må avgi en konkret uttalelse om tvilsspørsmålet. Det vil nok unntaksvis kunne tenkes at det dreier seg om et såpass komplisert og vanskelig spørsmål at kommunen finner det riktig å ikke komme med noen konklusjon i sin uttalelse. Kommunen vil imidlertid alltid ha plikt til å foreta en vurdering av og svare på henvendelser. Kommunen bør forelegge saken for de interesserte parter og berørte etater før uttalelse gis.

Kommunen har etter bestemmelsen plikt til å uttale seg om følgende spørsmål:

- a) om et areal er innmark eller utmark (jf §§ 1a, 3 og 4 annet ledd)
- b) om rasting/telting er tillatt (jf § 9 annet og tredje ledd)
- c) om stengsel eller skilt er lovlig (jf § 13).

Det må presiseres at av § 20 følger kun en plikt til å avgi *uttalelse*. Uttalelser er ikke gjenstand for klage. Bestemmelsen gir ingen myndighet til å fatte en bindende avgjørelse vedrørende de nevnte tvilsspørsmål. Slike tvilsspørsmål kan kun rettskraftig avgjøres av domstolene. Imidlertid er det grunn til å tro at uttalelser etter § 20 som regel vil bli lagt til grunn av partene i praksis, og dermed faktisk vil løse de fleste tvister. Bestemmelsen gir således mulighet for raskt og lettvint å få en uttalelse som kan danne grunnlag for en minnelig ordning ved uenighet.

Det framgår ikke direkte av friluftsloven at kommunen har en plikt til å uttale seg om andre tvilsspørsmål enn de som er angitt i punktene a, b og c. Som en følge av den alminnelige veiledningsplikten etter forvaltningslovens § 11 vil imidlertid kommuner og andre offentlige friluftslivsorganer (jf § 21) ha en slik plikt til å uttale seg om anvendelsen av friluftsloven, og om andre spørsmål av interesse for friluftslivet. I praksis betyr det at organene må besvare de henvendelser som kommer innenfor sitt saksområde, ut fra den kapasitet og kompetanse som står til rådighet. Friluftslivsorganene vil også ha en gjensidig informasjonsplikt i forhold til hverandre.

Miljøverndepartementet ser det som hensiktsmessig at spørsmål i størst mulig grad rettes til og avklares på lokalt nivå, og at prinsipielle spørsmål til sentralt nivå primært rettes til Direktoratet for naturforvaltning.

9.5 Forskrifter

§ 23 gir departementet uttrykkelig hjemmel til å gi nærmere forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven. Med hjemmel i denne bestemmelsen kan departementet gi forskrifter om f.eks. friluftslivsorganenes arbeidsoppgaver og om samarbeid mellom to eller flere kommuner. Departementet kan ikke gripe inn i den myndighet som i loven er lagt til kommunene, men det kan gis nærmere forskrifter om bruken av myndigheten.

Bestemmelsen har en såpass vid og generell formulering at den vil kunne dekke de behov for forskrifter som kan oppstå.

10 Håndheving

10.1 Straff

Frilufsloven gir bestemmelser om straff i § 39. Straffebudet er generelt formulert og retter seg mot den som overtrer regler som er gitt i eller i medhold av frilufsloven. Denne formuleringen fanger opp både overtredelser av lovens bestemmelser om ferdselsrettigheter, ulovlige stengsler osv., og overtredelser av særskilt vedtatte regler, f.eks. atferdsregler for frilufsområder etter § 15, eller bestemmelser som regulerer riding, sykling m.v. etter § 2 annet ledd.

Straffebudet rammer forsett og uaktsomhet. Medvirkning er også straffbart. Det kan kun ilegges bøtStraff.

Straff ved overtredelse av frilufsloven vil være mest praktisk ved ulovlige gjerder og andre sjikanøse stengsler som hindrer utøvelse av allmannsrettene i utmark. Det er gitt noen forelegg for slike overtredelser, men straffebestemmelsen bør vurderes brukt i større utstrekning, i hvert fall ved klare lovbrudd som er lett å konstantere.

Flere kommuner har etter hvert registrert svært mange stengsler i strandsonen langs sjøen, og en del har også gått videre med å få ryddet opp i slike. Selv om mye da skjer i minnelighet, kan en del konflikter neppe løses annet enn ved krav om fjerning, og søksmål der det synes nødvendig konkret og i tillegg eventuelt allmennpreventivt.

En mer aktivt håndhevende forvaltning kan enklest skje ved at kommunene begynner å anmelde klare overtredelser til lokalt politi og sender kopi av anmeldelsen til ØKOKRIM. I St.prp. nr 1 (2002 - 2003) for Justisdepartementet ble det gitt klare signaler om at markerte brudd på frilufsloven skal følges opp av politiet. Frilufsloven er undergitt offentlig påtale. En anmeldelse fra kommunen vil imidlertid ofte være av avgjørende betydning for politiets prioritering av saken.

10.2 Fjerning av ulovlige innretninger

Frilufslovens § 40 gir hjemmel for stansing og fjerning av ulovlig bygning, innretning eller annet arbeid. Hjemmelen har hovedsakelig interesse i forbindelse med § 13 om sjikanøse stengsler og uhjemlede forbudsskilt.

Myndigheten til å kreve stansing/fjerning ligger til kommunen. Kommunens vedtak om stansing/fjerning er et enkeltvedtak etter forvaltningsloven, jf frilufslovens § 24 annet ledd. Kommunens vedtak kan påklages til fylkesmannen, jf § 24 annet ledd, annet punktum.

Det følger av § 40 tredje ledd at stansing/fjerning kan gjennomføres med politiets hjelp. Det innebærer at dersom kommunens krav om stansing eller fjerning ikke blir etterkommet, eller saken eventuelt er påklaget og vedtaket opprettholdt av fylkesmannen, vil kommunen kunne besørge stansing eller fjerning gjennomført. Kommunen kan f.eks. selv rive et gjerde som er ulovlig etter § 13, eller kommunen kan i tilfelle det er nødvendig be om politiets hjelp for å få gjennomført rivingen. Det er således ikke nødvendig for kommunen å gå veien om namsmyndighetene eller de ordinære domstolene for å få vedtaket gjennomført.

Men kostnadene ved rivingen kan ikke inndrives etter tvangsfullbyrdelsesloven uten at det foreligger et særskilt tvangsgrunnlag.

Også stengsel, skilt eller kunngjøring som er satt opp før friluftsløven trådte i kraft 1. juli 1957, kan kreves fjernet når de er i strid med friluftsløven.

Miljøverndepartementet ser det som ønskelig at kommunen aktivt følger med og til enhver tid vurderer om det er innretninger eller annet som er lovstridig og virker uheldig i forhold til allmenn ferdsel, og som kommunen av den grunn bør kreve fjernet etter § 40.

Fylkesmannen vil kunne engasjere seg i slike saker, f.eks. ved å ta opp med kommunen tilfeller som det anses nødvendig å få vurdert. Fylkesmannen bør imidlertid i kraft av å være klagemyndighet vise en viss varsomhet med tidlig engasjement i slike saker.

For praktisk veiledning om hvordan kommunen bør gå fram for å gjennomføre et fjerningsvedtak etter § 40, se www.dirnat.no med egne temasider om strandsonen og juridiske spørsmål knyttet til dette, herunder håndbøker som veileder nærmere om stengsler m.v..

10.3 Oppsyn

Det er mange steder fastsatt særskilte atferdsregler i medhold av friluftsløvens § 15 for mye brukte sikrede friluftslivsområder. Oppsyn med og forvaltning av slike områder er normalt en kommunal oppgave.

Statens naturoppsyn (SNO) skal i medhold av lov om statlig naturoppsyn bl. a. føre kontroll med overholdelsen av friluftsløvens bestemmelser. Naturoppsynet har også oppgaver knyttet til overordnet gjennomføring og utvikling av skjærgårdstjenesten langs kysten, som ut over driftsoppgaver, skjøtsel og veiledning for friluftsløfolk også etter hvert får flere oppgaver knyttet til oppsyn.

10.4 Erstatning

Den enkelte har selv ansvar for sin opptreden og eventuelle skadegjørende handlinger ved ferdsel i naturen. I friluftsløvens § 12 er dette kommet til uttrykk, ved at det er slått fast at for skade og ulempe som voldes under ferdsel og opphold, gjelder alminnelige erstatningsregler. Det innebærer at den enkelte kan bli erstatningspliktig for ev skade dersom det foreligger skyld, men skadevolderen vil i slike tilfeller ikke alltid være lett å oppspore. Den som opptre i strid med bestemmelsen i lovens § 11 om ferdselskultur kan derfor bli erstatningspliktig, men for skade og ulempe som voldes når man holder seg innenfor ferdselsretten oppstår intet erstatningsvar. Den slags skade og ulempe som følger av selve ferdselsretten er av uskyldig art, og grunneieren må tåle den. Som eksempel på tilfeller der det kan oppstå erstatningsansvar, kan nevnes at man ikke lukker en grind etter seg, slik at husdyr kommer inn på fremmed grunn og der beiter ulovlig.

Når det gjelder skade som friluftsløfolk kan bli påført, gjelder også alminnelige regler. Skjer det uhell eller ulykker under ferdsel, kan ikke den skadede kreve erstatning av grunneier. Heller ikke har grunneier noe ansvar for beitedyr; dette har kommet til uttrykk i friluftsløvens § 9 siste ledd, der det er slått fast at telting og ferdsel må skje på eget ansvar for skade som dyr kan påføre personer, telt eller andre eiendeler. Dette innebærer en viss innskrenking i dyreeierens objektive ansvar for personskader slik det kommer til uttrykk i skadeerstatningslovens § 1-5.

Det finnes ingen særlige lovregler eller domspraksis om det offentliges erstatningsansvar når det gjelder områder som er særskilt tilrettelagt for allment friluftsliv. Det vil ikke kunne kreves erstatning for skader som skyldes manglende opparbeiding av slike områder. Det kan imidlertid tenkes å oppstå erstatningsansvar for skader som skyldes manglende vedlikehold av anlegg, men i tilfelle bare i ekstraordinære situasjoner.

Med vennlig hilsen

A handwritten signature in blue ink that reads "Helen Bjørnøy". The signature is written in a cursive, flowing style.

Helen Bjørnøy

VEDLEGG

Lov om friluftslivet av 28. juni 1957 nr. 16

Kapittel I. Om ferdsel m.v.

§ 1. (Lovens formål)

Formålet med denne loven er å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre almenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes.

§ 1a. (Hva som forstås med innmark og utmark)

Som innmark eller like med innmark reknes i denne lov gårdsplass, hustomt, dyrket mark, engslått, kulturbeite og skogplantefelt samt liknende område hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker. Udyrkede, mindre grunnstykker som ligger i dyrket mark eller engslått eller er gjerdet inn sammen med slikt område, reknes også like med innmark. Det samme gjelder område for industrielt eller annet særlig øyemed hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier, bruker eller andre.

Med utmark mener denne lov udyrket mark som etter foregående ledd ikke reknes like med innmark.

§ 2. (Ferdse i utmark)

I utmark kan enhver ferdes til fots hele året, når det skjer hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet.

Det samme gjelder ferdsel med ride- eller kløvhest, kjelke, tråsykkel eller liknende på veg eller sti i utmark og over alt i utmark på fjellet, såfremt ikke kommunen med samtykke av eieren eller brukeren har forbudt slik ferdsel på nærmere angitte strekninger. Kommunens vedtak må stadfestes av fylkesmannen.

Om motorferdsel i utmark gjelder også lov om motorferdsel i utmark og vassdrag.

§ 3. (Ferdse i innmark)

I innmark kan enhver ferdes til fots i den tid marken er frosset eller snølagt, dog ikke i tidsrommet fra 30. april til 14. oktober. Denne ferdselsrett gjelder likevel ikke på gårdsplass eller hustomt, inngjerdet hage eller park og annet for særskilt øyemed inngjerdet område hvor almenhetens vinterferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker.

Eier eller bruker kan - uansett inngjerdning forby ferdsel over hage, plantefelt, høstsådd åker og gjenlegg (attlegg) også når marken er frosset eller snølagt, såfremt ferdselen er egnet til å volde nevneverdig skade.

Fylkesmannen kan for det enkelte fylke eller deler av det bestemme at det tidsrom da det etter første ledd skal være ubetinget forbudt å ferdes i innmark, settes kortere eller lengre enn fra 30. april til 14. oktober.

§ 4. (Ferdse med motorvogn og hestekjøretøy)

Når ikke annet er bestemt, kan eier av privat veg forby ferdsel med hestekjøretøy, motorvogn (derunder sykkel med hjelpemotor), og parkering av motorvogn på eller langs vegen.

Ved offentlig veg er det tillatt å parkere i utmark, såfremt det ikke volder nevneverdig skade eller ulempe.

§ 5. (Opphevet ved lov av 21. juni 1996 nr. 37.)

§ 6. (*Ferdsel på sjøen og i vassdrag*)

På sjøen er ferdsel med båt fri for enhver. Ferdsel på islagt sjø er også fri for enhver.

Om ferdsel på innsjøer og elver (åpent eller islagt vassdrag) gjelder reglene i lov 24. november 2000 nr. 82 om vassdrag og grunnvann og lov 10. juni 1977 nr. 82 om motorferdsel i utmark og vassdrag.

§ 7. (*Landsetting og fortøyning av båt*)

Under ferdsel har enhver rett til for kortere tid å dra i land båt på strandstrekning i utmark. Det er ikke tillatt å nytte kai eller brygge uten eierens eller brukerens samtykke. Andre fortøyningsgreier (ringer, bolter o.l.) i utmark kan ikke nyttes dersom eieren eller brukeren har forbudt det. Eieren eller brukeren kan likevel ikke motsette seg bruk av slike fortøyningsgreier for kortere tid når bruken kan foregå uten utilbørlig fortrengsel for eier eller bruker.

§ 8. (*Bading*)

Enhver har rett til å bade i sjøen eller i vassdrag fra strand i utmark eller fra båt når det skjer i rimelig avstand fra bebodd hus (hytte) og uten utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre.

§ 9. (*Rasting og telting*)

Plass til rasting, solbad, overnatting eller liknende må ikke tas i innmark uten eierens eller brukerens samtykke.

I utmark må plass som nevnt i foregående ledd ikke tas til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for andre. Rasting eller telting må ikke skje når det kan medføre nevneverdig skade på ungskog, eller skogforyngelsesfelt. Telt må ikke settes opp så nær bebodd hus (hytte) at det forstyrrer beboernes fred og i hvert fall ikke nærmere enn 150 meter. Reglene om avstand fra bebyggelse gjelder likevel ikke på område som er særskilt innredet for telting.

Telting eller annet opphold er ikke tillatt i mer enn 2 døgn om gangen uten eierens eller brukerens samtykke. Samtykke til lengre opphold trengs likevel ikke på høgfjellet eller på område fjernt fra bebyggelse, medmindre det må reknes med at oppholdet kan medføre nevneverdig skade eller ulempe.

For tidsrommet umiddelbart før og under villreinjakten kan departementet på nærmere avgrenset høgfjellsområde forby eller regulere teltslåing som kan være til ulempe for villreinjakten.

Telting og ferdsel må skje på eget ansvar for skade som dyr kan påføre personer, telt eller andre eiendeler.

§ 10. (*Friluftsmøte m.v.*)

Friluftsmøte, idrettsstevne (f.eks. skirenn eller orienteringsløp) og liknende sammenkomst som kan medføre nevneverdig skade eller ulempe, kan ikke holdes uten samtykke fra eier eller bruker av grunn hvor avsperring foretas, samling, start eller innkomst finner sted eller hvor sammenstimling av folk for øvrig må påreknes.

Løype for skirenn, terrengløp eller liknende må legges slik at skade på skogforynging og ungskog og skade på gjerde så vidt mulig unngås.

Kapittel II. Om ferdselsrettens utøving og innskrenkninger i ferdselsretten m.v.

§ 11. (*Ferdselskultur og eierens bortvisningsrett*)

Enhver som ferdes eller oppholder seg på annen manns grunn eller sjøen utenfor, skal opptre hensynsfullt og varsomt for ikke å volde skade eller ulempe for eier, bruker eller andre, eller påføre miljøet skade. Han plikter å se etter at han ikke etterlater seg stedet i en tilstand som kan virke skjæmmende eller føre til skade eller ulempe for noen.

Grunnens eier eller bruker har rett til å vise bort folk som opptrer hensynsløst eller ved utilbørlig atferd utsetter eiendommen eller berettigete interesser for skade eller ulempe.

§ 12. (Erstatning for skade eller ulempe)

For skade og ulempe som noen volder under ferdsel eller opphold på annen manns grunn, gjelder alminnelige erstatningsregler.

§ 13. (Sjikanøse stengsler eller uheimlete forbudsskilt)

Eier eller bruker av grunn må ikke ved stengsel eller på annen måte vanskeliggjøre den ferdsel som er tillatt i denne lov, medmindre det tjener hans berettigete interesser og ikke er til utilbørlig fortrenghet for almenhetens ferdsel.

Uten særskilt heimel må ingen sette opp skilt eller på annen måte kunngjøre at det er forbudt å ferdes eller bade på område hvor det er adgang til det etter denne lov.

Stengsel, skilt eller kunngjøring som er i strid med denne paragraf, kan kreves fjernet etter § 40.

§ 14. (Avgift for adgang til friluftsområde)

Ferdselsrett etter denne lov er ikke til hinder for at eier eller bruker etter løyve fra kommunen kan kreve en rimelig avgift for adgangen til badestrand, teltplass eller annet opparbeidet friluftsområde, men avgiften må ikke stå i misforhold til de tiltak eier eller bruker har gjort på området til fordel for friluftsfolket. Det kan settes vilkår for slikt løyve.

§ 15. (Regulering av ferdsel på visse friluftsområde)

Til regulering av ferdselen på område hvor utfarten er stor, kan kommunen med samtykke av eieren eller brukeren fastsette atferdsregler som enhver som ferdes på området plikter å følge. Reglene skal særlig ta sikte på å opprettholde ro og orden, verne dyre- og plantelivet og fremme helsetiltak og sanitære forhold. Kommunens vedtak må stadfestes av fylkesmannen.

§ 16. (Sperring av særlig utsatt område)

Blir en eiendom i særlig grad utsatt for almenhetens ferdsel kan kommunen med samtykke av eieren eller brukeren bestemme hel eller delvis sperring av eiendommen, når ferdselen gjør nevneverdig skade på den eller er til vesentlig hinder for den bruk som eieren eller brukeren gjør eller ønsker å gjøre av den.

Sperring fastsettes for et bestemt tidsrom, ikke over 5 år om gangen. Kommunens vedtak må stadfestes av fylkesmannen.

§ 17. (Opphevet ved lov av 21. juni 1996 nr. 37.)

§ 18. (Krav om innløsning av særlig utsatt område)

Eier av grunn som nevnt i § 16 kan kreve at den kommune hvor eiendommen ligger, innløser det området som i særlig grad er utsatt for almenhetens ferdsel når det ikke blir truffet vedtak om sperring, eller sperring ikke er tilstrekkelig til å beskytte området.

Blir ikke saken ordnet i minnelighet, kan eieren kreve den avgjort ved skjønn etter reglene i skjønnsprosessloven kapittel 2, likevel slik at kommunen skal erstatte eierens skjønnskostnader når ikke skjønnet finner å burde gjøre unntak, fordi erstatningssøkeren har avslått et rimelig forlikstilbud eller uten rimelig grunn har forlangt skjønn. Skjønnet avgjør om vilkårene for innløsning er til stede, innløsningens omfang og erstatningens størrelse.

§ 19. (Forholdet til andre lover)

Ferdselsretten etter denne lov gjelder med de atterhald som følger av annen lov eller føresegner gitt i medhold av lov.

§ 20. (Uttalelse om tvilsspørsmål)

Er det tvil eller uenighet om

- a) hvorvidt et grunnstykke skal reknes om innmark eller utmark etter denne lov, eller
- b) hvilken avstand raste- eller teltplass m.v. etter § 9 skal ha fra et bebodd hus eller hvorvidt det må reknes med at rasting eller telting m.v. etter § 9 tredje ledd kan medføre nevneverdig skade eller ulempe, eller
- c) hvorvidt et stengsel, eller annen hindring, et skilt eller en kunngjøring er lovlig (jfr. § 13),

kan grunneieren, brukeren eller et interessert friluftslag kreve uttalelse herom av kommunen.

Kapittel III. Om friluftslivsforvaltningen. Forholdet til forvaltningsloven.

§ 21. (Friluftslivsorganene)

I friluftslivsforvaltningen etter denne lov er det følgende organer:

- 1) Departementet
- 2) Direktoratet
- 3) Fylkesmannen
- 4) Fylkeskommunen
- 5) Kommunen.

§ 22. (Friluftslivsorganenes arbeidsoppgaver)

De enkelte organer etter § 21 skal utføre de oppgaver som direkte er tillagt dem etter loven, og har ellers et generelt ansvar for å fremme almenhetens friluftsjnteresser.

Kommunen, fylkeskommunen og fylkesmannen skal arbeide for å fremme friluftsjformål innen sitt område. Kommunen og fylkeskommunen har rett til å opptre, klage og i tilfelle reise søksmål for å ivareta almenhetens interesser i alle saker av interesse for friluftslivet. Fylkesmannen kan opptre, klage og i tilfelle på vegne av staten reise søksmål for å ivareta almenhetens interesser i alle saker av interesse for friluftslivet.

§ 23. (Forskrifter)

Departementet kan gi nærmere forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven.

§ 24. (Forholdet til forvaltningsloven, herunder om kunngjøring og klage)

Når ikke annet er bestemt, gjelder forvaltningsloven for behandling av saker etter denne lov.

For behandlingen av saker etter §§ 14, 18 første ledd, § 35 første ledd og 40 første ledd gjelder reglene om enkeltvedtak i forvaltningslovens kapittel IV, V og VI. Kommunens vedtak kan påklages til fylkesmannen.

For behandlingen av saker etter §§ 2 annet ledd, 3 tredje ledd, 9 fjerde ledd, 15, 16 og 34 gjelder reglene om forskrifter i forvaltningslovens kapittel VII.

Kommunen sørger for at vedtak etter §§ 2 annet ledd, 15 og 16 straks blir kunngjort i en eller flere aviser som er alminnelig lest på stedet, og om nødvendig ved oppslag på eiendommen eller på annen måte.

Fylkesmannens vedtak etter §§ 2 annet ledd, 15 og 16 kan bringes inn for departementet av eieren eller brukeren av den grunn vedtaket gjelder, av den kommune hvor grunnen ligger, av annen kommune som er interessert i at retten til ferdsel ikke innskrenkes på denne måte, av fylkeskommunen eller av et interessert friluftslag.

Kapittel IV. Om byggeforbud m.v. og meldeplikt for byggverk eller utparsellering.

(Opphevet ved lov av 21. april 1989 nr. 17.)

Kapittel V. Om tvangsinngrep, skjønn m.v.

§ 34. (Friluftsmark)

Med Stortingets samtykke kan Kongen gjøre vedtak om at områder av statens grunn blir lagt ut til friluftsmark.

Kongen gir nærmere regler om almenhetens rett i område som staten har lagt ut som friluftsmark eller på annen måte båndlagt til fordel for friluftslivet.

§ 35. (Inngrepsløyve for kommuner og friluftslag)

Departementet kan gi kommuner og lag som har til formål å fremme reise- og friluftsliv

- a) alminnelig eller begrenset rett til å varde og merke opp ruter i utmark, og
- b) løyve til på bestemte steder å bygge klopper eller bruer og sette i verk andre tiltak for å lette ferdselen i utmark.

Retten etter første ledd bokstav a kan nyttes uten forutgående skjønn, likeså løyve etter bokstav b såfremt departementet i det enkelte tilfelle bestemmer det. Volder utøvelsen skade, kan eieren (eller brukeren) kreve avgjort ved skjønn etter skjønnsprosessloven kapittel 2 om erstatning kan kreves og i tilfelle med hvilket beløp, likevel slik at kommunen skal erstatte eierens skjønnskostnader når ikke skjønnet finner å burde gjøre unntak, fordi erstatningssøkeren har avslått et rimelig forlikstilbud eller uten rimelig grunn har forlangt skjønn. Skjønnet styres av lensmannen, namsfogden eller politistasjonssjef med sivile rettspleieoppgaver.

Ved merking av ruter skal eieren (eller brukeren) varsles i god tid før merkingen blir satt i verk. Motsetter han seg merkingen, avgjør departementet om og i tilfelle på hvilken måte merking skal tillates.

§ 36. (Opphevet ved lov av 21. juni 1996 nr. 37.)

§ 37. (Opphevet ved lov av 23. oktober 1959 nr. 3.)

§ 38. (Opphevet ved lov av 21. april 1989 nr. 17.)

Kapittel VI. Om straff og ikrafttreden m.v.

§ 39. (Straff)

Den som forsettlig eller uaktsomt overtrer regler gitt i eller i medhold av denne lov, eller som medvirker til det, straffes med bøter for så vidt ikke forholdet rammes av strengere straffebud.

§ 40. (Stansing og fjerning av ulovlig byggverk m.v.)

Blir noen bygning, inngjerding eller annet arbeid påbegynt i strid med forbud eller pålegg gitt i eller i medhold av denne lov, kan kommunen kreve arbeidet stanset.

Helt eller delvis oppført byggverk, stengsel eller annen innretning, skilt eller kunngjøring som strider mot forbud eller pålegg gitt i eller i medhold av loven, kan kommunen kreve fjernet på den skyldiges kostnad.

Om nødvendig kan politiets hjelp kreves til gjennomføring av tiltak etter denne paragraf.

§ 41. (Lovens ikrafttreden og oppheving av andre lover)

Denne lov trer i kraft 1. juli 1957.

Fra samme tid oppheves følgende lovbestemmelser: ---